

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
Institut mezioborových studií Brno

DETERMINANTY KRIMINALITY DĚTÍ A MLÁDEŽE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce
PhDr. Alena Plšková

Vypracoval
Said Urban

Brno 2005

Čestné prohlášení :

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Determinanty kriminality dětí a mládeže“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu a prameny uvedené v seznamu literatury. Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Institutu mezioborových studií Brno, Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a zpřístupněna ke studijním účelům

.....

podpis

Poděkování

Při dokončení práce si dovoluji vyjádřit poděkování paní PhDr. Aleně Plškové, za nezměrnou trpělivost, cenné rady a připomínky, které mi poskytla při zpracování diplomové práce.

Obsah

Úvod	1
1. Vymezení základních pojmů a trestní odpovědnost	2
1.1 trestní odpovědnost dětí a mladistvých	3
1.2 trestní řízení proti mladistvým	4
2. Příčiny kriminality dětí a mládeže	7
2.1 Vliv rodiny	8
2.2 Vliv školy a školských institucí.....	13
2.3 Vliv vrstevníků na delikvenci dětí a mládeže.....	16
2.4 Vnitřní a vnější faktory kriminality dětí a mládeže.....	18
2.5 Způsob trávení volného času.....	21
2.6 zaměstnání mladistvých	26
2.7 Streetwork	28
2.8 Střediska výchovné péče.....	30
3. Prevence kriminality dětí a mládeže	32
3.1 Teorie a základní metody preventivní práce	32
3.2 Stav a budoucnost prevence kriminality v České republice.....	35
3.3 Vládní strategie prevence z pohledu autora bakalářské práce	39
Závěr	42
Resumé	44
Anotace	44
Klíčová slova	45
Summary	45
Key words	45
Seznam informačních zdrojů	46
Příloha	

Úvod

Ke zpracování bakalářské práce jsem si vybral téma „Determinanty kriminality dětí a mládeže“. Téma „Determinanty kriminality dětí a mládeže“ jsem si vybral z důvodu, že se jedná o aktuální téma, které je ve společnosti citlivě vnímáno a z důvodu, že autor se setkával s kriminalitou dětí a mládeže ve svém zaměstnání. Takto mohl autor využít vlastních zkušeností a poznatků s touto problematikou.

Cílem bakalářské práce je poukázat na problémy, které se vyskytují při výchově dětí a mládeže, tedy mladé generace, která vyrůstá v nové, demokratické době, kterou jejich rodiče nepoznali. Lze z toho dovodit, že výchova dětí a mládeže, která ovlivní další chování a postoje na celý život, je vedena docela v jiných podmínkách než v období, kdy byla vychovávána předchozí generace. Ve své bakalářské práci se autor taktéž zaměřil na preventivní činnost, která by měla zamezit růstu kriminogenních faktorů, které negativně ovlivňují děti a mládež.

K vypracování bakalářské práce autor volil především studium pramenů, literatury a zákonů. Dále autor využil při tvorbě bakalářské práce podkladové materiály pocházející z oblasti prevence Ministerstva vnitra, které se zabývají komplexním řešením problematiky prevence.

V úvodní kapitole se autor zabývá vymezením základních pojmů, se kterými se budeme v této práci setkávat a vymezuje problematiku trestní odpovědnosti a trestního řízení proti nezletilým. Druhá kapitola specifikuje příčiny vzniku kriminality dětí a mládeže, vliv rodiny na tento fenomén, a rozebírá vnější a vnitřní faktory, které ovlivňují kriminalitu daných věkových kategorií. Není v této kapitole opomíjeno trávení volného času a vliv vrstevníků s ohledem na chování cílových osob. Třetí kapitola se zabývá preventivní činností, a zhodnocuje další využití preventivní práce v snižování růstu kriminality dětí a mládeže.

1. Vymezení základních pojmů, trestní odpovědnost nezletilých

Pokud je záměr provést analýzu problému, kterým se zabývá tato bakalářská práce, je nezbytné si vymežit a následně pochopit základní pojmy, které budou využívány v této práci. Jedním ze základních pojmů je kategorizace dětí a mládeže, přičemž velmi významnou roli zde hraje věkové vymezení. Pokud přihlédneme k dělení lidstva dle psychologického hlediska můžeme uvést tyto kategorie :

- prenatální období
- rané dětství, tj. od narození do tří let, přičemž lze ještě uvést podkategorii : první rok – kojenec a 1 až 3 roky – batolecí věk
- předškolní věk od 3 roku do 6 let
- školní věk, rozdělený na mladší (1.- 4. ročník) střední (5.- 9. ročník) a starší (věk školy druhého cyklu), kde velmi důležitou roli hraje období puberty (13 - 14 let) a adolescence (od 14 roku do cca 20 let)
- dospělost
- stáří

Z výše uvedené kategorizace vyplývá, že zájem autora této práce je věková kategorie do 20 let tj. do hranice adolescentního věku. S přihlédnutím na téma práce je důležité a nezbytné striktně dodržovat rozdělení věkových kategorií, které je uvedeno v právních normách tj. v Zákoně č. 140/1961 Sb. (Trestní zákon) v Zákoně č. 141/1961 Sb. (Trestní řád), obou případech ve znění pozdějších předpisů a v Zákoně č. 218/2003 Sb.

(O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů). Blíže je možné s přihlédnutím na zmíněné právní normy vymežit věkové kategorie následovně:

- do kategorie **děti** zařazujeme osoby mladší věku **15 let**
- **mládež** či mladiství jsou osoby ve věkovém rozmezí **15 až 18 let**
- kategorie označována jako mladí dospělí (**18 – 24 let**) není předmětem této bakalářské práce.

Pojem, který bude taktéž v této práci využíván, je pojem delikvence, což je označení protispoločenského chování nebo chceme-li, trestné činnosti. Delikvence v sobě zahrnuje závažné poruchy v chování mládeže projevující se především jako narušení sociálních a právních norem. Pokaždé se nemusí jednat o páchaní trestné činnosti, ale zahrnuje i jevy, které nejsou ve smyslu trestního zákona trestné. Jedná se o tabakismus, alkoholovou a

nealkoholovou toxikomanií, zapojení své činnosti ve skupinách jiné závadové mládeže, přičemž tyto skupiny mohou být díky své činnosti a postojům označeny jako extrémistické.

1.1 Trestní odpovědnost dětí a mladistvých

V případě vymezení trestní odpovědnosti kategorie dětí a mladistvých je velmi důležité vymezení věku. Děti do 15 let nejsou ve smyslu zákona (Trestní zákon, Trestní řád a Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věci mládeže) za své činy odpovědné a tudíž chybí subjektivní stránka trestného činu. Z toho vyplývá, že proti dětem do 15 let věku, nelze zahájit trestní stíhání a tudíž proti němu nemůže být vedeno ani soudní řízení. Právní normy ovšem pamatují na tuto skutečnost, a lze v rámci občanskoprávního řízení přijmout výchovná opatření podle jiných právních norem, jako je např. Zákon o rodině. V případě spáchání trestného činu dítětem starším 12 let, za který lze uložit výjimečný trest (trestní sazba odnětí svobody 15-25 let popř. doživotí), může být soudem uložena ochranná výchova dítěte, která je jinak ukládána mladistvým. Ochranná výchova má zajistit nápravu v chování a postojích jedince a taktéž ochranu společnosti.

Problematice trestní odpovědnosti mladistvých je v zákonných normách taktéž věnována zvýšená pozornost. Dne 1.1. 2004 nabyl účinnosti nový Zákon č. 218/2003 Sb., O odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (Zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Tento zákon kromě toho, že v nově formulovaném ustanovení § 74 trestního zákona vychází z toho, že trestní odpovědnost mladistvých a sankce jim ukládané upravuje zvláštní zákon, a pokud zvláštní zákon nestanoví jinak, postupuje se podle tohoto zákona, přičemž zrušil úpravu v § 75 až § 87 trestního zákona, výrazně zasáhl i do trestně procesní úpravy. Ustanovení § 291 trestního řádu, ve znění Zákonu č. 218/2003 Sb., nově stanoví, že řízení ve věcech mladistvých upravuje zvláštní zákon, jímž je právě Zákon č. 218/2003 Sb. Pokud zvláštní zákon nestanoví jinak, postupuje se podle tohoto zákona, tedy podle trestního řádu. Jedna z důležitých podmínek, která je při hodnocení protispolečenského jednání mladistvého u trestného činu, je vyšší stupeň společenské nebezpečnosti než u dospělých pachatelů. Lze tu citovat dikci zákona: „čin, jehož znaky jsou uvedeny v zákoně, není trestným činem, jestliže je spáchán mladistvým a stupeň nebezpečnosti pro společnost je malý“.¹ Stupeň nebezpečnosti je dán

¹ NOVOTNÝ, F., RŮŽIČKA, M. *Trestní kodexy*. 2. přepracované vydání, Praha : EUROUNION, 2002.

významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení, okolnostmi a následky a osobou pachatele. Skutek s menší společenskou nebezpečností se kvalifikuje jako přestupek a je řešen příslušným orgánem dle zákona č. 200/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Společnost, která věnuje problematice trestního řízení proti mladistvým dostatečnou pozornost, stanovila v právních prepisech úpravu sazby trestů na polovinu, přičemž horní hranice trestní sazby nesmí být vyšší než pět let a dolní jeden rok. To samo o sobě dokumentuje společenský postoj, který počítá s rychlejším účinkem převýchovného aspektu trestu. Taktéž je pamatováno na trestní sazbu u zvlášť nebezpečných trestných činů, u kterých zákon povoluje uložení výjimečného trestu, nebo u trestných činů s vysokým stupněm nebezpečnosti. V tomto případě lze zvýšit horní hranici sazby na 5 – 10 let. Zákony upravují další postup při postihování mladistvých za jejich delikvenci a to omezením druhu trestů a částečně taktéž výkon trestu. Lze zde zmínit, že výkon trestu odnětí svobody, mladiství pachatelé vykonávají odděleně od ostatních odsouzených ve zvláštních věznicích či odděleních, dále lze udělit soudním rozhodnutím obecně prospěšné práce, propadnutí věci a je-li mladistvý již výdělečně činný, lze uložit peněžitý trest. Zákon umožňuje uložit i trest zákazu činnosti, ale to jen tehdy, pokud to neohrozí jeho přípravu na budoucí povolání.

Kromě uvedených trestů, lze taktéž soudně uložit ochranou výchovu mladistvého. Toto opatření lze nařídit v případě zanedbání výchovy, není-li o výchovu mladistvého dostatečně postaráno, či vyžaduje-li to prostředí, v němž mladistvý žije. Ochranná výchova trvá, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle do dovršení 18 let věku. Ve výjimečných případech ji může soud prodloužit, ovšem maximálně o rok, tj. do dovršení 19 let věku. V rámci ochranné výchovy by měla probíhat příprava mladistvého na jeho budoucí povolání. Zvláštní kategorií je skupina osob, které označujeme jako osoby „blízké věku mladistvých“, tj. krátce po dovršení věku 18 let. I u této skupiny je zohledňován věk při ukládání trestů, čímž je zohledněna jejich menší vyzrálost a může být uložen trest nižší.

1.2 Trestní řízení proti mladistvým

Mladiství – jak vyplývá z předchozí statě, požívají zvláštní ochrany také při trestním stíhání a řízení. Každý občan je povinen oznámit policejnímu orgánu či státnímu zástupci spáchání trestného činu, přičemž výjimku tvoří možnost neoznámení trestného činu, který

spáchala osoba v příbuzenském poměru k oznamovateli, či osoba blízká, nebo oznamovatel sám. Po oznámení je státní zástupce či policejní orgán povinen vést prověřování popř. vyšetřování. Pokud je dostatečně odůvodněn závěr, že lze vést trestní stíhání proti konkrétní osobě, předá se podezřelému usnesení o zahájení trestního stíhání. V případě, že se zjistí že podezřelý je mladší 15 let, případ se odloží. Pokud se předá usnesení o zahájení trestního stíhání osobě mladistvé, musí mít podle zákona tento obviněný obhájce, který má právo se účastnit jeho výslechu a dalších vyšetřovacích úkonů. V případě, že se během vyšetřování nezjistí, že jednání obviněného nebylo přestupkem či kárným proviněním, bude po shromáždění dostatků důkazních prostředků následovat podání obžaloby.

Zde lze před podáním obžaloby postupovat například podle § 307 TŘ a státní zástupce může schválit podmíněčné zastavení trestního stíhání, popř. narovnání dle ust. § 309 TŘ. Zde je nutná podmínka, že se musí jednat o řízení trestného činu, na který zákon stanovil trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let. Podle ustanovení § 11 zák. č. 218/2003 Sb., může soud upustit od uložení trestního opatření za určitých, zákonem stanovených podmínek. Řízení proti mladistvým se řadí mezi tzv. „zvláštní způsoby řízení“ podle úpravy zákonné normy č. 218/2003 Sb. Důvodem odchylné úpravy v řízení proti mladistvým, která se odlišuje od řízení proti dospělým pachatelům, je tendence zdůraznit výchovný význam uložení trestů oproti represivnímu významu ukládání trestů. Lze zmínit např. právní úpravu obsaženou v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, kde dle ustanovení § 3 citovaného zákona, je zakotvena povinnost zjišťovat poměry mladistvého, kde je kladen důraz na získávání informací o stupni jeho rozumového a mravního vývoje, jeho povahy, prostředí v němž žije a dalších okolností, důležitých pro spravedlivé rozhodnutí soudu.

Soudní orgány ukládají orgánům péče o děti vypracovat zprávu o poměrech mladistvého, aby bylo umožněno orgánům činných v trestním řízení (policejní orgán, státní zástupce, soud) vycházet z konkrétních materiálů získaných šetřením příslušných orgánů. Následný postup, který je závazný a je upraven speciální právní normou, spočívá v úkonech včasného vyrozumění o ukončení vyšetřování, možnost seznámení obhájce a mladistvého se spisem a činit další návrhy na doplnění vyšetřování.

Po sepsání a podání obžaloby (toto oprávnění má pouze státní zástupce) probíhá řízení před soudem. Nařízené hlavní líčení a veřejné zasedání se koná v souladu s literou zákona zásadně před soudem ve složení senátu (není dovoleno řízení před samosoudcem). Účastníci řízení jsou v tomto případě státní zástupce, obhájce obžalovaného, zástupce orgánu sociálně právní ochrany dítěte. Zde je nutné zmínit, že účast obviněného u líčení je nutná, a nelze případ projednávat bez jeho přítomnosti (nelze tudíž vést např. řízení proti uprchlému).

Uvalení vazby, jako zajišťovacího úkonu na mladistvého lze použít jen ve výjimečných případech stanovených zákonem.

V řízení proti mladistvým osobám je třeba dbát toho, aby jak vyšetřování, tak i rozhodování bylo svěřeno osobám, jejichž životní zkušenosti a znalosti problematiky trestního stíhání mladistvých zaručí splnění výchovného účelu řízení. V současné době je u Policie České republiky stanoveno, že na základě § 3 Zákona č. 218/2003 Sb., policejní orgány zabývající se odhalováním a dokumentováním trestné činnosti mladistvých, musí být speciálně proškoleni tak, aby byli schopni vést vyšetřování na profesionální úrovni bez negativních dopadů, jak na vlastní proces řízení, tak na osobu podezřelého či obviněného. V případech trestního stíhání je nezbytná součinnost se zařízeními, kterým je svěřena péče o mládež jako jsou dětské domovy, zvláštní výchovná zařízení, diagnostické ústavy apod. Je nezbytné spolupracovat se zařízeními psychiatrické péče jako jsou dětské psychiatrické léčebny, ambulance a psychiatrické poradny pro děti a mládež. Důležité postavení má v řízení proti mladistvým pachatelům, od jeho prvopočátku do vynesení pravomocného rozsudku sociální kurátor, který zastupuje orgán péče o děti a mládež a probační úředník, který má zvláštní postavení v zákoně č. 218/2003 Sb. Sociální pracovník spolupracuje jak s orgány činnými v trestním řízení, tak s rodiči delikventa a samozřejmě i s delikventy samotnými. Mimo jiné má působnost zejména v oblasti prevence, provádí poradenskou činnost, sociální pomoc klientům, provádí rozhodnutí soudu jako je soudní dohled, apod.

Při soudním řízení má sociální kurátor i některá oprávnění, jako je právo činit návrhy, klást vyslýchaným otázky, pronést závěrečnou řeč. Může dále podat některý z opravných prostředků jako je stížnost proti napadnutelným rozhodnutím a odvolání proti rozsudku ve prospěch mladistvého. To dokládá, že postavení sociálního kurátora je významné a má značné oprávnění. Z tohoto hlediska se jeví jako nezbytné, aby tato místa zastávali vysoce kvalifikovaní lidé, s patřičným vzděláním a životními zkušenostmi.

2. Příčiny kriminality dětí a mládeže

Příčinami kriminality dětí a mládeže se zabývá celá řada etopedických a psychologických výzkumů, neboť hluboká znalost poznatků získaných výzkumem je základním předpokladem pro prevenci tj. předcházení kriminality dětí a mládeže. Některé výzkumy zdůrazňují vliv sociálních faktorů na kriminalitu zmíněné cílové skupiny osob, ovšem autoři dalších studií uvádějí, že sociální faktory jsou pouze prostředky, které usnadňují působení sociologických faktorů.

Zkušenosti získané od policistů, vězeňských a sociálních pracovníků a např. i od trestních soudců ukazují, že pachatelé trestné činnosti mají celou řadu společných sociálních charakteristik. Motivy, pohnutky, které vedou mládež k takové činnosti, protispolečenskému chování jsou různorodé. Delikventní chování dětí a mládeže je důsledkem celé řady příčin a okolností, které delikventnímu chování předcházely a umocňují její vývoj. Příčiny sociálně delikventního chování můžeme dělit do dvou kategorií.

- vnitřní příčiny spojené přímo s osobou dítěte či mladistvého co by pachatele trestného činu

Ve vnitřních podmínkách lze uvést faktory biologické, psychologické a fyziologické.

- vnější příčiny v oblasti sociální a se sociálním prostředím v němž jedinec žije. Zde je tedy důležitý proces socializace, tj. začleňování jedince do společnosti a uznávání norem a hodnot společnosti.

Ve své práci mohu rozčlenit podmínky, za kterých vznikají pro kriminalitu cílové skupiny osob i s ohledem na již zmiňované příčiny, můžeme je rozdělit do následujících kategorií:

- děti a mladiství s normálním psychologickým vývojem, u nichž převládají poruchy chování vyvolané nevhodnými vlivy sociálního prostředí,
- děti a mladiství, jejichž delikventní činnost je převážně projevem pubertální a adolescentní nevyrovnanosti,
- děti a mladiství, u nichž se převážně projevují poruchy rozumových schopností,
- děti a mladiství, jejichž delikvence je výrazně ovlivňována psychopatickými poruchami,
- mladiství a ojediněle i děti, s výrazným podílem alkoholismu a toxikomanie na vzniku trestné činnosti.

Jednou ze základních podmínek ovlivňující kladně i záporně chování je vliv prostředí, které, lze popsat následujícím způsobem.

2.1 Vliv rodiny

Rodina je jedním z nejdůležitějších faktorů výchovy a působení na osobnost jedince. Pokud můžeme specifikovat rodinu jako celek, můžeme uvést, že se jedná o malou sociální skupinu, ve které se utvářejí vztahy mezi rodiči a dítětem. Ve většině případů je rodina založena na základu manželství, přičemž v posledních letech byl zaznamenán trend zakládání manželství v pozdějším věku snoubenců. Tento prvek je odborníky z části vítán, neboť takto vstupují do manželství zralejší a schopnější výchovy svých potomků. V rámci výchovy přebírá dítě city, postoje a přístup k tradicím. Důležitý je rodič jako vzor chování, a v neposlední řadě může ovlivnit stanovení životních hodnot dítěte. Pokud rodina přestane plnit některou ze svých funkcí, odrazí se to na dítěti. Selhání funkce rodiny je podle výzkumů jedním z podmětů k vzniku zárodku delikvence. Podle některých materiálů je podíl dětí pocházejících z narušených rodin 60 – 70 % z celkového počtu delikventní mládeže.² Základní prvek, který je formulován jako nedostatečný, je zejména výchovná funkce rodiny. Lze uvést, že zejména v západní Evropě stoupá počet rozvodů, zvyšuje se počet rodin, kde pečuje o dítě jeden z rodičů a klesá počet lidí, kteří se po rozvodu opět žení a zakládají nové rodiny. Ačkoli jak autor již předeslal, někteří odborníci sice vítají pozdější věk, ve kterém partneři vstupují do manželství, ale většinou tyto páry mívají menší počet dětí. Často se stává, že páry spolu žijí bez oficiálního sňatku a zároveň vychovávají potomky.

Pokud provedeme hlubší rozbor, můžeme uvést, že mnoho faktorů působí negativně na ženu, a jiné na muže. Velkou roli zde sehrává emancipace, která ženu logicky vytrhuje z tradiční role matky, hospodyně a vychovatelky dětí. Ženy nacházejí uplatnění v zaměstnání, která byla před nedávnou dobou určena pouze mužům. Můžeme jako příklad označit vstup žen do armádních funkcí, do řad policie, nebo do politických funkcí. Je zřejmé, že tímto dochází ke konfliktu zájmů, kdy úspěchy v zaměstnání a v kariéře budou de facto na překážku ve výchově dítěte. Dále zde částečnou roli hraje fakt, že ženy si samy rozhodují o těhotenství, například pomocí antikoncepce a je tím potlačena jejich důležitá a nenahraditelná

² VÍTEK K., VÍTKOVÁ V., : *Manželský a rodičovský faktor v protispoločenském jednání dětí*. In: Sociologie pomáhá společenské praxi, Acta universitatis Palackianae Olomucensis, SPN Praha 1978

role v reprodukci, přičemž čas získaný potlačením mateřské role využívají např. k budování kariéry. Mateřství, i v pozdějším věku, často zasáhne do kariérního růstu ženy, zákonitě musí její profesní růst stagnovat, což se může odrazit na výchově potomka v negativním slova smyslu. Lze hovořit o zmírnění vazby mezi rodičovstvím a manželstvím. Další negativní faktor, který je v konfliktu s dobrou výchovou dítěte, je malá ochota mužů podílet se na provozu domácnosti a vlastní výchově dítěte. Studie ukazují, že nepřítomnost otce v rodině je rizikový faktor pro vznik delikvence syna. Pokud chlapci žijí ve společné domácnosti s otcem, mají menší sklony k porušení zákona než chlapci, žijící v neúplné rodině či s otcem, který není vlastní. Ovšem jsou případy, které tuto tezi vyvracejí, přičemž velmi záleží např. na osobním přístupu muže, který v příslušné domácnosti převezme roli nevlastního otce. Autor má vlastní zkušenost z tohoto druhu výchovy a to v kladném slova smyslu. Přesto se tato skutečnost dá pokládat za výjimku. Většina autorů uvádí, že více než polovina manželství rodičů delikventních osob, byla narušena nebo úplně rozvrácena. Rozhárané rodinné prostředí lze tedy považovat za průvodní jev většiny delikventní populace. Výchova v jiném prostředí než v klasickém rodinném kruhu, má vliv na inklinaci osoby k závadovému chování zejména u výchovy v dětských domovech a někdy i v pěstounské péči. K uvedeným faktorům přistupují ještě další rizikové okruhy, jenž se objevují v rodinné výchově a to neadekvátní přístup jednoho nebo druhého z rodičů případně i obou k dítěti, kriminální jednání rodičů, alkoholismus, užívání drog, apod.

Pokud se na naznačený problém podíváme podrobněji, můžeme uvést jako jeden z důvodů inklinaci dítěte k delikvenci, rozvod rodičů. Je to velmi traumatizující zážitek pro dítě, které vyrůstalo v úplné rodině, ve které rozvod je náhlým vyústěním nesouladu v partnerských vztazích rodičů. Dítě je přítomné často dramatickým hádkám, oboustranným urážkám, pláči, apod. V rodině panuje napětí a i tzv. „tichá domácnost“, negativně působí na dítě. To je deprimováno, přičemž se může stát, že stav u dítěte lze později diagnostikovat jako deprivaci. V narušených rodinách je dítě svědkem i v některých vypjatých situacích fyzickým útokům. Velice často si tyto zážitky nese dítě s sebou až do dospělosti. Následně při rozvodu, ale i po něm rodiče „bojují“ o přízeň dítěte a dost často jsou využívány metody citového vydírání, kupování si náklonnost dítěte za finanční dary, taktéž je využívána taktika postoje „ubližového“, kdy jeden z rodičů se snaží svým jednáním poukázat, že za rozvod je zodpovědný druhý z rodičů, který navíc bývalému partnerovi psychicky ubližuje.

Následkem bývá citové odcizení dítěte, využívání kontaktů na jiné příslušníky rodiny při uplatnění svých potřeb. (prarodiče atd.) V horším případě dítě vyhledává plnění potřeb mimo rodinu, tj. u vrstevníků, v partě apod. Ve většině případů nastane po rozvodovém řízení

situace, kdy dítě je svěřeno do péče matky. V případě chlapce se stává, že postrádá vzor nezbytný k identifikaci, dívka postrádá model mužského chování a oba postrádají zdroj opory a autoritu. Matka, která je pak velice často frustrována z nároků vyplývajících ze zajištění základních potřeb obživy, stává se velice vyčerpanou, a kvalitní výchova potomků je tudíž velmi často ztížena. Rozvod není jen vyústění do negativní polohy života dítěte. Jako kladný případ se pak může jevit kdy jeden z rodičů je alkoholik s agresivními sklony, a pak je rozvod řešením velmi neutěšené situace rodinného soužití. Ovšem je nutné uvést, že úplná rodina, není vždy zárukou kvalitní výchovy. Velmi záleží na přístupu rodičů k výchově a na osobních kvalitách obou manželů.

Tradičně se soudilo, že rodiny mladistvých delikventů jsou většinou rodiny sociálně slabé případně i rozpadlé. Poslední výzkumy ukazují, že mladí delikventi často pocházejí i z dobře situovaných rodin, které jsou funkční pouze navenek a pod fasádou harmonických vztahů se často skrývají vážné konfliktní situace. Většina rodin mladistvých delikventů je méně soudržných a konfliktnějších než rodiny s normálně se vyvíjícími dětmi. Často se zde například nachází tzv. dvojí vazba, kdy to co jeden rodič zakáže, tak druhý povolí.

Výchova v rodině zahrnuje tři základní funkce, které u dětí přímo ovlivňují další chování, postoje a prožívání svých rolí. Jde o následující funkce:

- **Biologická funkce** : zde je nezbytné zajištění funkce reprodukce lidského rodu. Na základě fungování svazku ženy a muže lze předpokládat, že za normálních okolností se ze svazku stane plnohodnotná rodina tím, že bude zplozeno dítě. I když se často hovoří o tzv. bezdětných rodinách, nelze je dle mého mínění za rodinu považovat neboť pokud nezajistí tento svazek pokračování rodu, nebyla idea rodiny naplněna. Sám pocházím z rodiny, kde na počátku stálo manželství mých rodičů a tři děti - chlapci.
- **Výchovná funkce**: zde se uvádí že jde o celkovou péči o děti a jejich výchovu. Zde je od prvopočátku patrný rozdíl přístupu matky (mateřská láska, starostlivost, velká péče, obavy o zdraví dítěte a něha) a otce, který směřuje v počátku vývinu dítěte své výchovné metody do podoby nápomoci při dílčích výchovných úkolech jako jsou hry, nošení dítěte, pomoc při oblékání apod. Citové projevy u otce jsou znatelně méně projevované. S postupem věku má matka dítěte stejný přístup a otec (pokud vycházíme z běžného standartu) je více zapojován do výchovy a částečně přebírá odpovědnost za vývoj dítěte. Ovšem toto je u mužů individuální přičemž ženy jsou více provázány biologicko – výchovnou funkcí se svými dětmi.

- **Emocionální funkce :** velmi důležitá složka, jenž je z hlediska psychického vývoje dítěte nenahraditelná. Nutno uvést, že dítě je v úplném svazku muže a ženy odkázáno na individuální přístup obou rodičů, který je nezbytný k psychickému vývoji osobnosti jejich potomka. Je zde nezbytné podotknout, že se v rodinách často vyskytují určité poruchy v emocionální výchově způsobené záporným přístupem jednoho z rodičů. Většinou mají negativní přístup muži, to ať ve větším či menším měřítku. Jde např. o přísný výchovný přístup otce, který je citově k dítěti ochladlý a s tím související nedostatek citu projevený k potomkovi. Pokud je tento přístup dlouhodobý, může dojít až k deprivaci dítěte. Jako extrémní příklad se uvádí alkoholismus jednoho z rodičů, většinou muže. V případě, že se otec navíc chová agresivně k matce a k dítěti, je zřejmé, že emocionální funkce rodiny zaniká a rodina jako taková je ohrožena v základních principech. Dítě vyrůstá v nesprávném prostředí, a je ovlivněno touto nesprávnou výchovou do budoucna. Jako daleko horší je varianta alkoholismu u matky. I když bývá v častých případech alkoholismus u žen veden jako latentní, i tak to bývá pro dítě zjevná hrozba z hlediska špatné citové výchovy, preferování potřeb dítěte, a možné ochlazení vztahu mezi potomkem a matkou v pozdějším věku. V důsledku to může znamenat, že nesprávné chování jednoho z rodičů je bráno za normu, kterou bude dítě ve svém budoucím životě preferovat ve svých vztazích s opačným pohlavím, či ve společnosti. I méně drastická změna ve fungování rodiny může dítě ovlivnit v jeho dalším životě až do dospělosti.

Jak již bylo předesláno, jedním z častých jevů, který ovlivňuje (a dost zásadně) fungování rodiny jako celku, je rozvod. Nejen že dochází k rozpadu principu fungování rodiny, ale i k zásadnímu ovlivnění emocionální výchovy dítěte. Při takové situaci by za optimálních podmínek měli oba rodiče působit ve shodě, a využít všech nástrojů, které jim dává jejich sociální role, aby zvládli výchovu potomka bez větších výchovných problémů.

Společným znakem je, že rodiče mladistvých pachatelů mají problémy s řízením svých dětí a rozvíjením prosociálního chování. Čím hůře jsou schopni regulovat chování svých dětí, tím dříve se dítě začne chovat kriminálně. Byla prokázána spojitost mezi násilnou kriminalitou mládeže a násilnickým chováním rodičů vůči dětem. Naopak mládež, která se proviňuje nenásilnou trestnou činností, pochází z rodin, kde byla malá disciplína, velmi volný model výchovy, či přespříliš liberální přístup jednoho z rodičů apod. Terapeutické programy, které pracovali s rodinnou se ukázaly jako neúčinné, ale je to možná proto, že se již předem na takové rodiny nahlíží jako neovlivnitelné.

V místě bydliště jsem se po léta setkával se svým vrstevníkem, který je otcem chlapce. Vrstevník je o necelý rok starší a absolvoval tříletý učební obor „Opravář zemědělských strojů“. Vyznačuje se tím, že jeho životní styl spočívá v každodenní návštěvě restauračních zařízení, kde ve velké míře konzumuje alkoholické nápoje. Výchova jeho syna spočívala na bedrech matky, která začala taktéž se svým manželem konzumovat alkohol a samozřejmě oba užívají tabákové výrobky. Velmi často se nacházeli ve značně podnapilém stavu. Syn chodil do základní školy, kde měl spíše podprůměrný prospěch. Následné studium na dalším stupni již v prvním roce přerušil a nyní pracuje jako pomocný dělník. Sám jsem s mladistvým hovořil a rozebíral s ním jeho cíle do budoucna a jeho náhled na současný stav, ve kterém se nachází.

Mladistvý bral situaci, kde sedí v restauraci a popíjí alkoholické nápoje s rodiči, jako standardní, v ničem nevybočující z běžného rámce normálního života. Jeho hlavní cíl bylo vydělat peníze a to pokud možno tak, aby mu byly co nejdříve vypláceny, aby mohl s kamarády navštěvovat restaurace. Nemá jiné zájmy a plány, jako je rodina, kariéra, vzdělávání. Jediný koníček je fotbal, kde hraje velká část jeho kamarádů, kteří fotbalové zápasy spojují s konzumací alkoholu. Za tímto účelem si nechali fotbalisté zřídit malé pohostinské zařízení přímo na hřišti. Chlapec ve věku cca již 18 let, nemá vůli a chuť zdokonalovat svůj životní standart a styl, čímž se prakticky na úrovni vzdělání nedostane ani na úroveň svých rodičů. Přístup rodičů v tomto případě byl s ohledem na právní normy platné v ČR hraniční, spíše za pomyslnou hranicí zákonnosti. Ve věku okolo 12 let museli prarodiče provést několik intervencí, aby rodiče plnili úlohu alespoň tak, aby nemusely být zavedeny sankce ze strany státních orgánů. Zjevně se zde syn ztotožnil se sociální rolí otce, přičemž matka ho pasivně a někdy i aktivně, nepřímým svým jednáním v nesprávném postoji a přístupu podpořila.

Na výše uvedeném příkladu lze poukázat, že v rodině jsou velmi důležité kvalitní vazby mezi otcem a matkou na jedné straně a dítětem na straně druhé. Lze uvést, že se jedná o klíčový činitel dalšího osobnostního vývoje dítěte. Vazby musí být oboustranné a vzájemně sladěné. Rodiče musí umět reagovat na podněty dítěte, které má potřebu mít aktivní vazby na oba rodiče.

Studie delikventně jednajících mladistvých založená na jejich popisu rodinného prostředí, ukazují rodinné prostředí bez zájmu o vychovávané děti a chladné. Rodiče jsou dle popisu bez zájmu citově odmítaví. Při takovém přístupu je předpoklad, že se u dítěte vyvine nejistá vazba mezi rodičem a dítětem, která ve věku pubescentním může přerůst i částečně k odmítavému postoji a často i k aktivnímu odporu k vlastní výchově. Výchova, kde nechyběly tělesné tresty těžšího charakteru, se v pozdějším věku projevuje nedůvěrou k rodiči a snahou vyhnout

se vlivu rodiny. Někdy může dojít v rodině i k sexuálnímu zneužívání dítěte, což je pro dítě velmi traumatický zážitek na celý život.

Větší riziko špatné výchovy nesou početnější rodiny, přičemž v podmínkách České republiky se jedná častěji o romské etnikum. Většina rodičů nevede děti k hodnotám a cílům, které jsou dány společenským měřítkem celé společnosti a ve větší míře výchovu zanedbávají, čímž je dána častá inklinace dětí k zanedbání školní docházky, žebrání, drobné krádeže, později organizovaného charakteru, zneužívání omamných látek a následně k závažné trestné činnosti. Zejména u romských rodin je malá sociální kontrola, neboť tyto rodiny žijí v uzavřené komunitě a pracovníci státních orgánů se málokdy dovědí o špatných podmínkách výchovy v období v raného stádia. V době, kdy je dítě zadrženo při krádeži či jiném porušení zákona bývá někdy pozdě. Aby bylo možné potlačit kriminální chování dětí a mladistvých, je zvláště významné hledat nové specifické formy prevence, profylaxe a výchovného působení na úseku potlačování kriminality mladé generace.

2.2 Vliv školy a školských institucí

Vedle rodiny má největší vliv na utváření osobnosti dítěte škola. Při nastoupení povinné školní docházky přichází dítě o své postavení, které mělo v rodině a zařazuje se do kolektivu dětí, kde se stává jedním z mnoha. Velkou roli zde má postavení učitele, který „de facto“ převezme úlohu rodiče každého dítěte, kterého má ve třídě. Tím se pedagog stává autoritou, která přímo konkuruje autoritě rodičů. Zejména v prvním roce školní docházky se pomocí školního řádu a autority pedagoga ovlivňuje chování dítěte, které se musí přizpůsobit a zejména ukázat své chování. Ve třídě začnou vznikat vztahy mezi žáky, mezi kterými vznikají určité vzorce chování. Děvčata a chlapci budou vytvářet vlastní skupinky, které budou víceméně fungovat na přátelských vztazích osob stejného pohlaví.

Již v prvopočátku musí učitel věnovat pozornost rodičům se skupinkám, které mohou být zárodkem asociálního chování, již u dětí na prvním stupni základních škol. Je velmi nebezpečné podcenit rizikové chování dětí, které se začlení do skupin svých spolužáků. Pokud by pedagog přehlížel určité negativní projevy chování konkrétních žáků, mohl by pro ostatní vzniknout určitý vzor toho, co je ve společnosti bráno jako projev za hranicemi běžných společenských norem. Ovšem učitel by neměl žáky, kteří mají větší odchylku ve svém chování, vysloveně segregovat, neboť může dojít k vyčlenění dítěte z normálního procesu

výchovy, a to například přehlížením aktivity dítěte, zdůrazňováním jeho drobných chyb, které jsou u jiných žáků přehlíženy. Mimo jiné nezájem pedagoga o dění ve třídě, či naopak direktivní dril žáků, může přinést negativní způsob jednání žáků mezi sebou, kdy takovým projevem může být šikana. Obětí šikany se stává žák, nějakým způsobem „slabý“, který svým zjevem, chováním nedovede vzbudit sympatie dětí ani dospělých. Učitel by si měl těchto dětí záměrně všimnout a cíleně je podporovat, např. pochvalou a dodávat jim odvahy. Velkou roli hraje v potlačování šikany ve třídě autorita učitele. Ovšem nelze založit omezování negativních projevů dětí ve třídě pouze na autoritativním projevu a chování pedagoga. Do vzájemné komunikace musí být vnešen prvek demokracie, který spočívá ve stylu jednání učitele s dětmi a jejich rodiči.

Lze uvést šest hlavních zásad :

- ptát se dětí na jejich názory a přání
- dávat dětem možnost volby
- podporovat žákovskou samosprávu
- otevřeně a objektivně informovat rodiče o problémech školy
- umožňovat rodičům co nejčastější přístup do školy
- podněcovat aktivitu rodičovské organizace na škole.

Z výše uvedených zásad vyplývá, že školské zařízení musí úzce spolupracovat s rodiči a dát určitý prostor žákům k vyjádření názorů, naslouchat jim a tolerovat jiný názor, který je odlišný od názoru pedagogů. Naznačeným postupem lze preventivně působit vůči delikventnímu chování jedinců, kteří by inklinovali např. k šikaně jiných spolužáků.

Ve škole je nezbytné, aby pedagog již v prvním stupni v rámci preventivního působení, vštěpoval základní mravní hodnoty, jako je úcta ke každému člověku, soucit, solidarita, čest a spravedlnost. Pokud se učiteli podaří vést k těmto zásadám většinu kolektivu třídy, je velmi pravděpodobné, že negativní projevy určitých jedinců budou potlačeny již samotnými žáky, kteří budou ctít uvedené zásady, popřípadě kolektiv delikventa sám vysegreguje.

Lze vytvářet takzvané kooperační týmy, kde se „outsideři“ zapojí do skupinových aktivit a mohou získat respekt třídy. Stále zde má ovšem nezastupitelnou úlohu učitel, který musí zvládat nekázeň, neklid, či nezájem žáka takovým způsobem, aby předešel dalšímu asociálnímu chování či úplně tomuto chování zabránil.

Právě ve škole se objevují první symptomy možné delikvence jako jsou drobné krádeže, podvody, lhaní a následné záškoláctví a na tyto projevy navazující prospěchové problémy. Existuje nebezpečí, že ve školském zařízení může dojít k prohloubení narušenosti dítěte, které je způsobeno nesprávnými zásahy pedagoga a neřešením patologických symptomů v chování žáka. V systému školských zařízení nelze přehlédnout speciální školská zařízení pro výkon

ústavní výchovy, kam jsou děti umisťovány na základě soudního rozhodnutí nebo na základě předběžného opatření městského úřadu.

K těmto zařízením patří :

- dětské domovy
- výchovné nebo diagnostické ústavy pro děti a mládež

Diagnostické ústavy rozmisťují děti do jednotlivých typů zařízení podle stupně sociálního narušení dítěte, jeho věku, pohlaví a mentální úrovně. Rozmístění je určováno podle výsledků komplexního vyšetření, které je prováděno v diagnostickém ústavu. Dětské domovy jsou určeny pro děti se sociálním handicapem, u kterých není definováno kriminální jednání.

Lze konstatovat, že nařízená ústavní péče s sebou přináší řadu problémů v oblasti citových a sociálních vztahů, mj. také nedostatek individuálního přístupu k dítěti. To může být příčinou vysokého podílu dětí pocházejících z dětských domovů na delikvenci mládeže jako takové. Ještě problematičtější se jeví péče ve výchovných ústavech. Důvodem umístění dítěte je jeho antisociální jednání, které lze kvalifikovat podle Trestního zákona jako trestný čin, ale pro věk pachatele nelze uložit trest, ale pouze výchovné opatření. Umístěním do výchovného ústavu je sledován cíl – reedukace (odstranění nežádoucí motivace, prožívání, chování) konkrétní osoby a její zapojení do společnosti. Problematicnost působení výchovného ústavu lze spatřovat v tom, že po vyřazení chovance z ústavu, více než polovina dětí, které prošly tímto zařízením se opět dopustila trestné činnosti. Zejména zde chybí státní podpora pro osoby, které opouštějí ústav např. v podobě pomoci při zajištění zaměstnání pro mladistvého apod.

Jako hlavní faktor je uváděn různými autory relativně vysoký stupeň narušenosti dítěte při jeho příchodu do výchovného zařízení. Jeden z důvodů pozdního příchodu z pohledu možné reedukace je uváděn pozdní zásah kompetentního orgánu. Pokud je delikvent předán do ústavu ve věku 12 – 14 let, má poměrně dost fixovány škodlivé návyky a působení ústavu je velmi oslabeno. Velká slabina je spatřována v chybějící postreedukační péči o bývalé chovance. Pokud s mladistvou osobu není dále pracováno, má tendence zpět inklinovat k asociálnímu a antisociálnímu chování a k páčání trestné činnosti. Jeden z rizikových faktorů je kontakt narušených jedinců s osobami, které jsou narušenější a která projevují malou ochotu k reedukaci. V této práci nelze opominout ve výčtu školských zařízení i zvláštní školy. Podle některých autorů představují žáci zvláštních škol až 25 % delikventních dětí.³ Poměrně větší množství těchto dětí by toto zařízení navštěvovat nemuselo, pokud by nebyla zanedbána výchova, či včas diagnostikována porucha chování a řešena individuálnějším

³ KLÍMA, P., KLÍMA, J., *Základy etopedie*. Praha : SPN 1978

přístupem učitele. Částečně se situace řeší nástupem slabších ročníků do prvních tříd základní školy, což se odráží v menším počtu dětí ve třídě a tím individuálnější přístupem pedagoga ke každému žákovi. Ovšem tato situace není systémové opatření a není možné na to spoléhat.

Zejména s ohledem na tu skutečnost, že ve školství dochází ke změně ekonomických náhledů a velmi často dochází ke slučování škol a tudíž třídy jsou někdy obsazeny opět tak, že učitel nemá možnost volit u slabších nebo narušených žáků individuální přístup.

2.3 Vliv vrstevníků na delikvenci dětí a mládeže

U dětí a mládeže se projevuje tendence sdružování do vrstevnických part, které vznikají již v předškolním věku. Objevují se názory, že se jedná o snahu nezletilého vybudovat si primární skupinu, pomocí které si zajišťuje pozitivní primární vazby, pokud jeho rodiče neuspokojují jeho potřeby. Mé získané poznatky ze zaměstnání a i vlastní životní zkušenosti ukazují, že sdružování do part není vedeno pocitem ztráty vazby na rodiče, ale je to tendence objevování nových vazeb, pocit začlenění se do mikrosociální struktury. Děti v partě mají většinou určité postavení nebo aspoň parta akceptuje jeho zařazení a možnost vyjadřování se k vlastní činnosti. Ovšem nelze přehlédnout tu skutečnost, že vrstevnické party jsou postaveny na určitých rolích každého jedince v partě, přičemž tyto role se velmi často neslučují se sociálním jednáním, které společnost vyžaduje. Je ovšem faktem, že děti z nefunkční rodiny mají špatnou výchovu jiné meze dovoleného chování, na rozdíl od dětí, které žijí v normálně fungující rodině.

Lze uvést, že jedinec, který je nepřiměřeně tvrdě fyzicky trestán, a kde v rodinném prostředí není k dítěti projevována láska, cit a porozumění, následně ve vrstevnické partě uplatňuje obdobné jednání ke svým kamarádům, kteří jsou do party začleněni. Zejména pokud se obdobný jedinec stane vůdčí osobností, je zde velké riziko že parta bude inklinovat k delikventnímu jednání. Každý jedinec, než by chtěl pocítit vyloučení z vrstevnické party (a tak vlastně určitý druh příkoří), raději se podvolí i takovému jednání, které lze označit jako asociální či antisociální. Velmi důležitou roli hraje v činnosti party volba vůdčí osobnosti. Pokud je v této roli jedinec, který inklinuje k asociálnímu chování nebo dokonce ke kriminalitě, je zde velké nebezpečí, že v krátké době toto uskupení změní své hodnoty, postoj a bude se snažit vyrovnat svému vůdci. Pokud není kontrolována činnost jedince, který má účast v partě rodiči nebo např. učitelem, je zde reálná hrozba že parta bude páchat

trestnou činnost organizovaně, plánovitě a bude stupňovat počet útoků i jejich společenskou nebezpečnost.

V partě jsou většinou stanovena určitá nepsaná pravidla chování a jednání, které musí všichni zúčastnění dodržovat. Můžeme jmenovat způsob vyjadřování, úpravu zevnějšku, chování k opačnému pohlaví, k dospělým jako celku, k učitelům ale i k rodičům. Nelze opominout jejich postoj k tak negativním jevům ve společnosti jakým jsou cigarety, požívání alkoholu a drogy. Velice často je vstup do party podmíněn provedením úkonu, který je protiprávní.

Zájemce o vstup do skupiny vrstevníků musí například provést drobnou krádež, poškození cizí věci, nebo třeba je povinen zesměšnit osobu druhého pohlaví. Další jednání může být vedeno touhou po obdivu, po potlačení pocitu méněcennosti, zbavení se strachu přičemž jednání všech členů je směřováno k hranici protispoločenského chování. Velice často se stává, že člen, který odmítne vykonat čin, o kterém se domnívá, že je za hranicí slušného chování, je vyřazen z party a případně ještě slovně urážen a neustále pokořován případně označován za slabocha apod.

Příhodnější podmínky pro vznik delikventních part jsou ve větších městech, kde je více eliminována možnost kontroly. Jak bylo některými výzkumy zjištěno, většinou party vznikají z podskupin dětí, které se znají ze školských zařízení a velmi často se rekrutují z místa bydliště. Ve městě se může jednat o sídliště či určité části města. Tyto skupiny, které označujeme jako party, si vytvářejí určité mechanismy svého jednání, které se vymykají sociální kontrole a vytvářejí si vlastní žebříček hodnot a jsou většinou autonomní.

Největší riziko pro partu mladých lidí představuje trávení jejich času v hernách, restauračních zařízeních a např. na diskotékách. Většinou skupina nemá dostatek finančních prostředků, aby mohla dlouhodobě působit ve výše jmenovaných zařízeních či podnicích. Aby si opatřili finanční prostředky většinou začnou zcizovat drobné částky peněz rodičům a pokud tento zdroj nebude dostatečný, mohou přejít na drobné krádeže, které přecházejí v organizované akce, jenž jsou plánovány. Tyto postupy delikventních skupin mládeže jsou patrně nejčastější.

Motivem kriminálního jednání může být snaha předvést partě své „chlapáctví“. Jedna z podmínek takového postupu je skupinová atmosféra, kde odmítnutí podílu na krádeži či jiné protiprávní akci je projev slabosti a předpoklad na vyřazení jedince ze skupiny.

Podle posledních výzkumů jsou vrstevníci svědky 36 % všech deliktů, které děti mladiství spáchají. Uvádí se, že vrstevníci mají pomyslně nejblíže k osobnosti mladého delikventa

a mají s ním tedy nejtěsnější vazby co se týká kontroly či přehledu jeho činnosti. Poté následují rodiče, učitelé a na konečnou příčku vazeb stojí policie, justice ale i orgány péče o mládež.

Velké riziko je působení party na jedince, zejména v oblasti zneužívání různých látek, škodících zdraví. Jde o kouření tabákových výrobků, pití alkoholických nápojů a zneužívání drog. Příslušníci party si například kouřením cigaret dokazují svoji „dospělost“ a požíváním alkoholu velice často odstraňují zábrany. U chlapců se dostavuje pocit mužnosti, čímž se snadněji může páchat trestná činnost zejména pokud je tato činnost schvalována a podporována příslušníky konkrétní skupiny, do které jedinec patří. Autor se domnívá, že zejména tabakismus a užívání alkoholu je více na pokraji zájmu, než problém užívání omamných látek dětmi a mladistvými. Z praxe je známo, že mnoho příslušníků part, se schází v podnicích, kde jim bez problému a bez ohledu na jejich věk podávají alkoholické nápoje, či prodají cigarety. Následky jsou sice dost často latentní, ale odrážejí se např. na podílu trestné činnosti dětí a mladistvých, na dalším osobnostním rozvoji konkrétních jedinců, neboť velmi často se stává, že v pozdějším věku se parta rozpadne a bývalému členu často chybí podpora party. Lze tvrdit, že osoba, která přišla o své postavení v určité skupině vrstevníků, často vystupuje nejistě v určitých vypjatějších životních situacích a častěji volí chybnější rozhodnutí.

2.4 Vnitřní a vnější faktory kriminality dětí a mládeže

Vzhledem ke skutečnosti, že se u mladistvých delikventů setkáváme s hereditární zátěží v rodinné anamnéze, a to zejména s psychopatickými rysy nebo přímo poruchami osobnosti, je její podíl na trestné činnosti více než pravděpodobný. Genetická zakotvenost lidského chování je aspektem, který je společenskými vědami dosud nedoceněný. Prakticky všechny vlastnosti jsou dědičné. Tato oblast je méně prozkoumána než oblast vlivů prostředí na vývoj konkrétního jedince. Můžeme se opřít o tezi, že se delikvence úzce opírá o chování a dědičnost a že je jedním z mnoha faktorů, které mají na chování vliv. Můžeme jako příklad uvést sníženou kontrolu či hyperaktivitu. Oponenti tvrdí, že hyperaktivita nevede nutně k páchání např. majetkové trestné činnosti. S tímto názorem se autor ztotožňuje, nicméně lze vyslovit názor, že genetická predispozice zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní chování neuskutečnilo.

K uvedeným predispozicím je možné uvést psychické poruchy, přičemž některé z nich jsou také dědičné. Statisticky můžeme dle J. Doložila⁴ prokázat, že poměr delikventní mládeže je 17,2% ke 3,6% k poruchám u nedelikventní mládeže. Autor se dále ztotožňuje s tvrzením, že se může jednat o ještě vyšší poměr (v neprospěch delikventní mládeže), neboť jak z dostupné publikace vyplývá, lékařsky byli vyšetřeni pouze ti mladiství, u nichž se projeví příznaky duševní poruchy. Mezi důležitý faktor, ovlivňující delikvenci dětí a mládeže patří úroveň intelektu. Snížená intelektová úroveň je nejčastěji zastoupená pásmem defektu až lehké debility. Děti, se sníženými rozumovými schopnostmi si nedokáží plně uvědomovat důsledky svého jednání, což lze doložit výzkumem vedený mezi svěřenci etopedického zařízení. Výzkum, který provedla J.Lakomá v roce 1989⁵ prokázal, že podíl mentálně retardovaných jedinců na celkovém počtu klientů činil 42,6%. Psychické poruchy vzniklé během dalšího života dítěte díky špatnému rodinnému zázemí, mohou mít vliv na delikvenci dítěte. Nevyřešené nitroduševní a nitrorodinné konflikty mohou vyústit v kriminální chování dítěte či mladistvého. Odborná literatura zastává stanovisko, že u vnitrorodinných se rozeznávají mechanismy, u nichž defekty v superegu dítěte odpovídají nedostatkům v superegu rodičů, kteří často podvědomě delikvenci dítěte podporují.⁶

V souhrnu můžeme uvést tři základní mechanismy :

- *mechanismus „obětního beránka“* - kdy rodiče nevědomky podporují delikvenci jednoho ze svých dětí, např. vyžadujícího hodně času a výdajů. Tím se dítě může stát terčem negativních konfliktních situací v rodině.
- *mechanismus skryté stimulace* - dítě se identifikuje se zjevnými i skrytými postoji jako jsou lži, podvody. Lze jako příklad uvést neoprávněné obvinění z činů, které dítě neprovedlo a při nespravedlivém potrestání dítě ten konkrétní čin provede.
- *mechanismus skrytého posilování delikventního chování* – rodiče, kteří sami ospravedlňují delikvenci, svým jednáním působí negativně na upevňování správných postojů. Taktéž nedůsledné řešení konkrétní situace dítě považuje za souhlasné řešení se svým chováním.

Mezi nezletilými delikventy se vyskytují častěji osobnosti s psychopatickými rysy, osobnosti agresivní nebo nezdrženlivé a drogově závislé osoby. Toxikomanie mladistvých a zejména dětí je jev, se kterým je již nutné počítat jako s kriminogenním faktorem. Lze již téměř s jistotou tvrdit, že naše republika přestala být tranzitní zemí pro dodávku omamných látek, a stala se cílovou zemí. Zejména užívání kanabisových látek je mezi mládeží velmi

⁴ NEZKUSIL, J., *Československá kriminologie*. Praha, Panorama, 1978

⁵ LAKOMÁ, J., *Skupinová psychoterapie v reedukačním procesu*. Ostrava, Repronis 1991.

⁶ KOUDELKOVÁ, A., *Delikvence jako dimenze neurotické poruchy*. Zákonnost 1991.

rozšířeno, a dále je zaznamenán nárůst užívání tzv. diskotékové drogy EXTÁZE. Za stabilní lze považovat užívání drogy zvané „pervitin“ a v současné době nepatrně kleslo užívání heroinu. V procentuálně menší míře je zejména nezletilci zneužívána těkavá látka na bázi trichloretylenu. V dalším výzkumu chovanců etopedických zařízení, který provedla J.Lakomá⁷ se zjistilo, že 9,4% klientů zneužívalo nealkoholové drogy, kde byly zastoupeny těkavé látky, konkrétně výrobek vedený v minulosti pod názvem „Čikuli“, a podobně.

V zneužívání alkoholu je situace tradičně závažnější. Nadměrně alkohol zneužívalo 24,4% chovanců. V současné době je opět zaznamenán trend represivních orgánů v rámci kontrol nočních podniků a diskoték, potlačit negativní fenomén konzumace alkoholu mladistvými. Zda se tento postup osvědčí se dá ověřit po vyhodnocení v delším časovém úseku, nicméně se dá již v této době konstatovat, že stát vyslal impuls, že tolerance konzumace alkoholových nápojů dětmi a mládeží je nepřijatelná a postižitelná.

Vliv na kriminální chování mladistvých jedinců má i disharmonický vývoj osobnosti. Jedná se o řadu poruch psychického vývoje, jenž se většinou označují jako psychopatie. Toto označení je většinou psychiatrických škol označována jako trvalá, vrozená osobní dispozice, která konkrétního člověka postaví mimo běžnou normu. Ovšem mezi běžnou normou a psychopatií jsou ještě akcentované a anomální osobnosti. Uvedené odchylky osobnosti společně s psychopatií jsou velice často diagnostikovány u pachatelů trestné činnosti. U mladistvých osob je nezbytné rozlišovat dospívání (pubertu) od stalých povahových rysů, kdy obhroublé chování může být projevem dospívání a časem zmizí.

Diagnostika psychopatické poruchy se zaměřuje na stálou nerovnováhu v osobních vlastnostech konkrétního jedince a to od dětských let. Diagnostikovaný jedinec má opakované konflikty v sociálním prostředí a často je např. označován za „blázna“. Mezinárodní klasifikace nemocí uvádí tyto druhy osobnostních poruch, které by mohly mít vztah ke kriminálnímu jednání :

- disociální porucha osobnosti
- emočně nestabilní porucha osobnosti s podtypem impulzivní poruchy
- smíšená porucha osobnosti

V rámci vedených výzkumů ve věznicích a nápravných ústavech se uvádí, že jeden z faktorů ovlivňující kriminogenní jednání osob je snížená úroveň rozumových schopností. Celkově snížená úroveň rozumových schopností představuje pro dítě nedostatky v mnoha situacích. V rámci rodičovské výchovy je častěji terčem negativních reakcí rodičů a zároveň je snadněji ovlivnitelná nepříznivým vlivem matky či otce.

⁷ In: *Trestná činnost v souvislosti s nealkoholovou toxikománií*. Metodická příručka Ministerstva vnitra ČR.

Velkou roli hraje prostředí, v němž je dítě vychovááno, kdy může hrubě nesprávnou výchovou dojít k poruše ve vývoji osobnosti. Značný vliv má mateřská deprivace, která v raném dětství může negativně poznamenat. Chladný a agresivní přístup, plný odporu může dítě ovlivnit tak, že u něj vznikne psychopatická osobnost. U takového dítěte je např. snížena úroveň soucitu s ostatními dětmi a taktéž je narušen vztah k ostatním lidem z jeho okolí. Výsledným efektem je negativistické naladění vůči ostatním, nedůvěra, podezřívavost a náhled na svět, který je pro jedince nebezpečný a zrádný. Bylo zjištěno, že dlouhodobé odloučení dítěte od rodičů bylo příznačné pro skupinu delikventních chlapců.

Lze tedy uvést následující dikci, že

- velká část psychopatů byla v dětství svými rodiči zavrhována
- agrese se stává základní reakcí na toto zavržení
- zavržené děti a ty, které vyrůstali v institucích, častěji vykazují psychopatické osobnostní rysy.⁸

Jeden z nejvýznamnějších faktorů delikvence dětí a mládeže je vliv nejbližšího okolí, do kterého můžeme počítat rodinu, vrstevníky (mikrostrukturální vliv) a též vliv kulturní, celospolečenský a politický (makrostrukturální vliv). Tyto vnější faktory jsou dle mého názoru

klíčové v ovlivňování formování osobnosti jedince. Zejména vliv rodiny a vrstevníků (viz. předchozí kapitola této práce) a například kolektivů v zaměstnání, je jeden z nejdůležitějších vlivů, který do budoucna může, jak negativně tak pozitivně, usměrnit jednání konkrétního dítěte a mladistvého.

2.5 Způsob trávení volného času

Organizace volného času velmi významně ovlivňuje prekriminalitu dětí a mladistvých. Na téma volného času dětí a mládeže bylo vedeno mnoho výzkumů, které poukázaly na tu skutečnost, že děti či mladiství, kteří neuměli aktivně trávit svůj čas např. sportovními aktivitami nebo koníčky, měli větší podíl na trestné činnosti. V posledních letech se stále více prosazuje důraz na prevenci negativních jevů, které jsou vyspecifikovány následovně:⁹

- drogová závislost, alkoholismus, kouření
- kriminalita a delikvence

⁸ KOUDELKOVÁ, A., Psychologické otázky delikvence. 1.vydání Praha: Victoria Publishing a.s. 1995

⁹ PÁVKOVÁ, J. a kol., Pedagogika volného času. 3. Aktualizované vydání, Praha: PORTÁL, 2002

- virtuální drogy (počítače, televize, video popř. DVD)
- patologické hráčství (gambling)
- záškoláctví
- šikanování, vandalismus a jiné formy násilného chování
- xenofobie, rasismus, intolerance

Obecně jsou současné patologické jevy řešeny prevencí na třech úrovních, (primární, sekundární, terciální), přičemž náplň volného času se týká všech tří úrovní. Volný čas lze definovat, jako souhrn všech činností, které může člověk provozovat s plnou libovůlí buď aby si odpočinul, aby se pobavil nebo rozvinul své znalosti, svou dobrovolnou společenskou účast nebo svou svobodnou tvůrčí schopnost poté, když se uvolnil od svých závazků pracovních, rodinných a společenských. Volný čas je v současné době tráven delikventní mládeží ve většině případů následujícím způsobem :

- návštěva restaurací a nočních podniků s následnou konzumací alkoholu
- bezcílné bloumání po ulicích
- sledování televize, videa či DVD, poslech hudby
- hraní her na stolním počítači

Výše uvedené je označováno jako pasivní trávení či prožívání volného času. Z vlastních poznatků mohu uvést, že delikventní mládež má nižší potřebu sebevzdělávání a zájmová činnost je na daleko nižší úrovni než u běžné populace. Odhady, které jsou uvedeny v odborných pracích uvádějí, že u severoamerická mládež při dovršení 18 roku věku, strávila 11 000 hodin ve škole a 15 000 hodin před televizní obrazovkou. Zároveň autor A. Giddens uvádí, že britské dítě školního věku věnuje za jeden rok sledování televize tolik času, jenž se rovná ekvivalentu jednomustu dní strávených ve škole.¹⁰ Lze tedy konstatovat, že mládež věnuje sledování tohoto média více času, než by bylo únosné pro společnost.

Pro toto tvrzení lze najít následující podklady. Televizní vysílání obsahuje určité negativní jevy, které jsou pro děti a mládež škodlivé. Není ovšem nezbytné takto odsuzovat všechny vysílací stanice. Značný rozdíl je například mezi vysílacím kanálem ČT 2 a soukromou televizní stanicí NOVA. Právě soukromý kanál je odborníky označován jako nejvíce negativně působící na děti a mládež ze čtyř televizních celostátních vysílání. Můžeme vyjmenovat 4 základní faktory, které jsou zařazeny do negativních jevů, které televizní stanice NOVA zveřejňuje v rámci své vysílací strategie:

- zobrazování násilí a jeho zlehčování
- zobrazování sexu a snižování lidské důstojnosti

¹⁰ GIDDENS, A., *Sociology*. Polity Press, London, 1989

- značná agresivita, negativní náhled na sociální, etnické či jiné skupiny
- uvádění scén, které ohrožují morální, psychický a sociální vývoj

Z posledního výzkumu organizace UNICEF vyšlo najevo, že každý 4 školák ve věku 9 – 13 let má vlastní televizi, přičemž více jak polovina z nich se na televizní programy mohou dívat bez omezení. Jen na tomto výzkumu je zřejmé, že značnou roli při výběru programu a vymezení prostoru k sledování televize mají rodiče, kteří si nemohou ulehčovat výchovnou funkci tím, že dítěti umožní neomezené sledování televizních programů. Jak uvádějí další odborné prameny, nelze ovšem na pouze základě negativních jevů výše jmenovaných, zakázat uvedení určitých titulů s odůvodněním, že je škodlivý. Televize podléhá komerci, pokud dodržuje určitá společenská pravidla, nelze bez řádného zdůvodnění provádět autoritativní zásahy ze strany státu.

Vliv média jako je televize, lze ovšem dokumentovat na příkladu ze Švédska, kde v roce 1995 ukopali dva chlapci ve věku 6-7 let 5-ti letou dívku k smrti, s odůvodněním, že chtěli vidět jaké to je. Oba nezletilí jednali pod vlivem kresleného seriálu „Želvy Ninja“. Mohu dále uvést případ dvou chlapců z Brna, kteří po shlédnutí amerického filmu „Vřískot“ napadli svého vrstevníka a následně ho bodli nožem do břicha.

Z praxe řadového policisty můžu uvést, že po pražských sídlištích se volně pohybují skupiny dětí od věku 12 let. Tyto skupiny nezletilých se bezcílně přesouvají po ulicích a vyhledávají zábavu v podobě výměny hudebních nosičů a následně jejich poslouchání, popř. provádějí obdobou činnosti s video filmy. Občasně navštěvují kina, pokud jim to finanční podmínky dovolí. Ve věku 14 – 16 let začínají pravidelněji navštěvovat diskotéky, kluby, herny a vinárny. Někteří z nich se již dopouštějí pravidelněji majetkové trestné činnosti s cílem získání majetkového prospěchu. Většina z nich již okusila alkohol, cigarety a někteří z nich i tzv. „lehké drogy“. Nejsou výjimkou případy, kdy 16-ti letí jsou již závislí na pervitinu či heroinu. Byl znám případ, kdy se romská rodina cíleně zabývala vloupáním do bytů a vozidel. Ačkoli, nikdo z nich nebyl zaměstnán, jejich syn od 16 let navštěvoval modřanskou diskotéku zvanou „Dřevák“, utrácel za alkohol značné sumy, nosil zlaté prsteny a řetízky a po městě se pohyboval jen taxíky. Více než rok trvalo kriminalistům, než rodinný klan pochytili a obvinili ze sériové trestné činnosti, mladíka nevyjímaje.

Velmi často mladiství ve věku okolo 16 let nemají zájem ani na dokončení střední školy a předčasně ji opouštějí. Stávalo se, že byli například řešeni na policejním oddělení a rodiče, kteří byli předvoláni až s pláčem žádali Policii ČR o radu, případně nějaký zásah vůči jejich potomkům. Nutno dodat, že někteří mladiství delikventi se policistů vůbec nebáli a naopak měli nevhodné až urážlivé chování vůči státním orgánům. Pokud lze vyjádřit počet takto se

chovajících mladistvých lze uvést, že sám odhaduji 30% podíl delikventní mládeže z celku. Ve věku 18 let jsou chlapci, ale i děvčata vůči autoritám v opozici a často, např. při řešení incidentů na pražských diskotékách agresivní a bez jakéhokoli respektu. Při pohovorech s dospělými nemají představu o budoucnosti v delším časovém horizontu nebo ji mají mlhavou.

Po 18 roku života jsou velice často mladiství postaveni svými rodiči do životní reality a požadují, aby se alespoň částečně o sebe starali sami. V této době dochází k modifikacím part ze sídliště, a party jsou o něco méně početné a úžeji vyprofilované. Pokud jsou nuceni si najít zaměstnání, které vnese do jejich života řád, což částečně změní model chování jedince, přičemž v trávení volného času ke změnám tak často nedochází.

Pokud tedy můžeme z osobní zkušenosti autora vycházet, velice často se stává že mládež, která má bydliště v sídlištní aglomeraci, v minimální míře sama projevuje zájem o aktivním trávení volného času. Ale je nezbytné, aby byly vyhodnoceny možnosti jejich zapojení do aktivit v trávení volného času. Školská zařízení nemají takové možnosti jako před 15 lety, (které nebyly taktéž úplně optimální, kdy byl organizován volný čas mládeže). Chybějí zejména zkušení sportovní lektori a specialisté, není propracován systém volnočasových aktivit, finanční prostředky jsou zoufale nedostatečné. Většina sportovních disciplín vyžaduje velké finanční oběti i od rodičů, kteří pokaždé nemají dostatečné peněžní zabezpečení nejen pro obživu rodiny, natož na sportovní aktivity potomka.

Velmi často se rodiče snaží své děti vést alespoň k průměrným vyučovacím výsledkům a úplně opomíjejí fakt, že by se měli dále zajímat jak jejich dítě tráví čas po vyučování a samozřejmě i po večerech a nocích. Autor v rámci zařazení poznal skupinu školáků ve věku od 14-16 let, kteří v období předvánočních nákupů jezdili cíleně ze satelitních sídlišť do centra Prahy a u velkých obchodních domů násilnou formou okrádali mladistvé podobného věku o peníze, hodinky apod. Tato skupinka byla pod vlivem jednoho vůdce, který sám označoval oběti jejich trestné činnosti a určoval tzv. „vykonavatele“.

Po zadržení většiny dětí z party bylo zjištěno, že brali tuto činnost jako adrenalinový sport a navíc takto získávaly finanční obnos, který oni a jejich vůdce utrácely v hernách v centru hlavního města. Někteří rodiče byli zoufalí, neboť se nedokázali pod svým pracovním vytížením věnovat svým dětem a kontrolovat jejich činnost. Velmi často poukazovali na malé možnosti někam děti vyslat či přihlásit, aby mohly plnohodnotně využívat svůj volný čas. Byli i rodiče, kteří krčili rameny a činnost jejich dětí je nezajímala nebo už rezignovali na daný stav. Lze např. uvést, že skupina kriminalistů na obvodě Prahy 1 stála v roce 1993-1994 před neřešitelným problémem, jak omezit nežádoucí latentní kriminální chování mládeže pohybující se zejména v centru Prahy. Jednalo se zejména o dětskou prostituci, užívání

omamných látek a dále krádeže či násilnou trestnou činností, jakou byly loupeže.

Je zřejmé, že se jednalo o sekundární problém, neboť primárně se jednalo o mládež, jenž neuměla nebo nechtěla jinak trávit své volnočasové aktivity a to z různých důvodů. Ovšem řešení se hledalo obtížně a poukazovalo se na malé možnosti školských zařízení, úřadů, organizací ať sportovních, či zájmových.

Dopad v podobě páchání trestné činnosti byl značný a skupiny Policie České republiky, které byly pověřeny řešením trestné činnosti mládeže, se často dostávaly pod mediální tlak veřejnosti, který byl zejména v tisku zakončen otázkou proč nekoná a nezajistí nápravu. Laická veřejnost si neuvědomila, že náprava je možná pouze vytvořením podmínek pro vyplnění volného času kvalitním programem a aktivitami. Pokud ale existuje nabídka na výplň volného času mladého člověka, neumějí se mladí orientovat v nabídce, jsou bezradní, nemají potřebné informace a dovednosti.

V jedné výzkumné práci,¹¹ ve které byla zpracována analytická data k využití volného času středoškolskou mládeží Hradeckého kraje je uvedeno v časovém snímku z roku 2003, že největší aktivitou mladistvých je sledování televize a videa. Na druhém místě je poslech hudby, kultura, kino atd., dále nicnedělání a nuda, následuje pohybová a sportovní aktivita, pak následují tzv. jiné činnosti. Tento údaj plně koresponduje s mým názorem, a to zejména s ohledem na místo, kde se průzkum prováděl. Autor zmiňovaného výzkumu situoval sběr dat do středních škol jednotlivých okresů, různě velkých obcí, až po krajské město. S ohledem na tuto skutečnost lze přihlídnout k faktu, že v menších městech a obcích se např. chlapci aktivně zapojují do sportovních utkání ve fotbalu. Z vlastní zkušenosti mám ověřeno, že dodnes spousta fotbalových klubů na nižších úrovních stále existenčně přetrvává a vtahuje do svých řad mladé hráče.

Je nezbytné dodat, že na venkově jsou většinou fotbalové trávníky volně přístupné na rozdíl od větších měst. Ve větších městech, jako je hlavní město Praha či Ostrava, takový přístup k fotbalu děti a mladiství nemají. Nicméně výzkum ukázal, že vede aktivita sledování televize a videa, což není vůbec povzbudivé. Je totiž nutné brát v potaz co je v uvedených médiích sledováno. Pokud porovnáme poměr naučných, vědecko-populárních, či jiných pořadů, vedoucích k poučení a získání vědomostí, s pořady s násilnou tematikou, nebo pořady zkreslující reálný život, kde mládež jezdí do školy kabriolety BMW, je zřejmé, že mládež dá přednost druhé z vyjmenovaných kategorií. Pokud se týká kulturního využití času, jedná se zejména o poslech hudby, četba, koncerty a návštěvy kina je zřejmé, že je nezbytné také v této kategorii rozlišovat kvalitu využití této volnočasové aktivity. Například účast na

¹¹ ŽUMÁROVÁ, M., *Představy a skutečnost o využití volného času současnou středoškolskou mládeží*. In.: Bulletin Národní protidrogové centrály, 4/2004.

koncertu vážné hudby velmi ostře kontrastuje s účastí na koncertu rockové skupiny Lahvátor, která běžně vystupuje na fotbalových hřištích okresního charakteru. K rockové skupině lze poznamenat, že její akce provází značná konzumace alkoholu a kvalita hudby a taktéž kvalita textů je velice sporná. Podobné porovnání lze provést i u četby a dalších aktivit.

Nuda a nicnedělání je významný faktor v životě mladých lidí. Po psychologické stránce je nuda považována za nepříjemný afektivní stav spojený mimo jiné s pocity prázdna. Prožívání pocitů nudy ve volném čase může ve svém důsledku vést až k patologickému využívání volného času. Ovšem zajímavý údaj ve výzkumu¹² je rozdílnost pohlaví na aktivní prožívání volného času. Více jak polovina dívek se nikdy nenudí v protikladu od chlapců.

Pokud se mohou shrnout obecné popsané jevy, ke kterým se mládež vyjádřila, lze konstatovat že současná situace a trend není příliš příznivý. U současné mládeže je nepoměrně převažující pasivní trávení volného času společně s dušeními aktivitami, přičemž toto není nijak kompenzováno. Zvláštní místo v životě mládeže má především prožitek a mnoho mladých se proto stává „hledači vzrušení“. Právě sport a hry jsou nejfrekventovanější oblastí výskytu vhodných prožitků s optimální zkušeností ve volnočasových aktivitách člověka. Proto bychom měli v dostatečné míře na odborné úrovni a především nenásilnou formou využívat nabídku volnočasových aktivit. Mimo jiné by mělo být zájmem všech státních organizací a institucí, které mají kontakt s mládeží, aby zvyšovaly nabídku aktivit, které by vzbudily zájem mladých a účastnili se programů jenž jsou pro ně organizovány.

2.6 Zaměstnání mladistvých

Jeden z vnějších faktorů, který ovlivňuje u mladistvých osob zejména jejich postoje a jednání, je zaměstnání. Při vstupu jedince do zaměstnání je zřejmé, že se nový jedinec dostane do prostředí nového kolektivu, který bude dotvářet jeho osobnost a další životní orientaci. Nově příchozí je většinou konfrontován se zažitými zvyklostmi a názory, které kolektiv sdílí a prezentuje navenek. Pokud je pracovní kolektiv tolerantní a umí bez problému přijmout mladého nováčka, může přispět k formování pozitivní orientace mladého pracovníka.

Můžou ovšem nastat situace, které podstatně stíží vstup mladého člověka do kolektivu v zaměstnání a do pracovního procesu vůbec. Často se mladí cítí nedocení a už při prvním

¹² ŽUMÁROVÁ, M., *Představy a skutečnost o využití volného času současnou středoškolskou mládeží*. In: Bulletin Národní protidrogové centrály, 4/2004.

vstupu do zaměstnání mají nadnesené požadavky na své zařazení. Mladiství, kteří inklinují k delikvenci mohou mít ovšem nedostatečnou kvalifikaci, související s jejich prospěchem a výchovnými problémy ve škole a učilišti. Na základě hodnocení školských zařízení mohou být zařazeni na neatraktivní a méně ohodnocenou práci. Nespokojenost s takovým přístupem zaměstnavatele se odráží v přístupu k výkonu práce, fluktuací a následně i odchodu ze zaměstnání. Jedinec se někdy často špatně snáší s kolektivem, je ke spolupracovníkům přezíravý,

neuznává autoritu. Je ale nezbytné se na zaměstnanost jako takovou podívat i ze strany mladých uchazečů o zaměstnání.

Velmi často se stává, že i vysoce kvalifikovaní mladí uchazeči o zaměstnání dostávají nabídky nekvalifikované práce, neboť na trhu práce pro ně není jiné uplatnění. Pokud je volné místo v rámci jejich kvalifikace, téměř vždy je po nic požadována praxe v oboru, kterou ovšem s ohledem na jejich věk není možné získat. Tento stav se projevuje na trhu práce, kde například nárůst neumístěných absolventů učilišť byl za posledních 6 let o 50 – 60 %, zatímco u absolventů středních škol o 300%. Nelze tedy spoléhat jen na působení trhu práce, ale zkoumat jeho perspektivní vývoj a pomocí prognóz působit na postoje společnosti a dle nich i reagovat při formování sítě středních škol.

Lze konstatovat, že byly podceněny problémy, související s uplatněním absolventů na trhu práce. Každoročně na trh práce vstupuje cca 160 tis. absolventů všech typů škol, z nichž více než šestina nenajde uplatnění. Každoročně dochází k nárůstu nezaměstnaných absolventů cca o 5 tisíc. Největší potíže s uplatněním mají obecně nejmladší a nejméně vzdělaní absolventi základních škol a absolventi středních odborných učilišť, specifické skupiny vykazující závažné problémy s uplatněním představují zdravotně postižení (řešeno např. i usnesením vlády č. 256/98 - Národní plán vyrovnávání příležitostí pro občany se zdravotním postižením), rómská mládež a mládež z dalších minoritních skupin. Mládež, vstupující na trh práce, se již při prvním neúspěchu řadí mezi rizikovou mládež, významně ohroženou sociálně patologickými jevy. Současný vývoj ukazuje, že po období relativně nízké nezaměstnanosti a zájmu zaměstnavatelů o mladé pracovníky bez praxe, se situace České republiky dostává na úroveň ostatních evropských zemí.

Pokud se opakovaně nepodaří mladému zájemci o zaměstnání uplatnit se na trhu práce, velice často využívá možností zaměstnat se „na černo“, tj. bez odvodu sociálních a zdravotních dávek, popř. se zapojí do kriminální činnosti, která mu skýtá většinou rychlý výdělek, opět bez odvodu daní. Mladý člověk může rychle ztratit pracovní návyky a zároveň zneužívat sociálního systému.

Velké nebezpečí tkví například v malých zkušenostech v tržní ekonomice, přičemž v nemálo případech byl zjištěn úkaz, že vysoce organizované kriminální gangy v hospodářském sektoru využívaly mladé lidi bez zaměstnání jako tzv. “bílé koně”. Negativním jevem, který ovlivňuje nezaměstnanost mladých dívek je prostituce, ze které opět získává nelegální výnosy zejména organizovaný zločin. Latentní je taktéž prostituce např. studentek vysokých škol, které si tak zajišťují životní potřeby nebo jenom zvyšují svůj vlastní životní standard. Často mladé ženy po ukončení studií v této činnosti pokračují. Je zřejmé, že mladí a i kvalifikovaní uchazeči o práci jsou frustrováni malými možnostmi získání kvalitního zaměstnání, které by naplnilo jejich představy a cíle do budoucnosti.

Je více než pravděpodobné že nezaměstnanost mladých bude jedním z rizikových faktorů ovlivňující kriminalitu mladistvých či osob blízkého věku mladistvých.

2.7 Streetwork

Streetwork je nová forma práce, která již podle názvu spočívá v terénní sociální práci na ulici. Zejména je tato činnost cílena na nové formy práce s rizikovou mládeží. Práce sociálního pracovníka v terénu (dále i streetworker) je prakticky využívána v USA i Evropě již několik desítek let. Tato činnost vznikla jako reakce na vzrůstající delikvenci mládeže v aglomeracích velkoměst a na jejich morální úpadek.

V počátku se práce sociálních pracovníků zaměřovala na mládežnické delikventy, kteří v rámci gangů páchali trestnou činností. Postupně se systém práce rozšířil i na děti, které byly potencionálně ohroženy rizikem zapojení se do kriminální činnosti. Streetworker působil přímo na ulici a byl na kontaktu s cílovými osobami. Je zřejmé že úkolem tohoto pracovníka nebyl přímo fyzicky zabránit útoku proti zájmu chráněným zákonem. Streetworker byl zprostředkovatelem mezi objektem (tj. rizikově ohroženou osobou) a institucemi či službami, které působí jako alternativa jiného chování či činnosti, než je delikvence. Svou činností vlastně jen zlepšuje dostupnost sociálních služeb. V České republice začala tuto novou formu práce s dětmi a mládeží zkoušet nevládní organizace a sdružení. Namátkou můžeme jmenovat centrum volného času YMCA Ostrava – Poruba. Následně na základě iniciativy státu byla zahájena práce sociálních pracovníků v rámci metodického řízení Ministerstva práce a

sociálních věcí od roku 1994 při městských a okresních úřadech. Tito sociální asistenti se nezabývají organizovanými skupinami skinheads či kriminálními gangy a jen někteří sociální pracovníci se zaměřují na práci s nejméně ovlivnitelnými skupinami.

Streetworkeri se např. systematicky nezabývají drogově závislými osobami a prostitutkami, ovšem tím nelze tvrdit, že se tento specialista alespoň částečně nevěnuje osobám, které jsou závislé na omamných látkách. Někteří z narkomanů jsou ovlivnitelní do té míry, že jsou schopni nepravidelně navštěvovat některá kontaktní místa, kde si vymění injekční jehlu stříkačky. Na základě jejich činnosti lze monitorovat rizikové faktory u osob, které mají ve výchově dítě a jsou samy závislé na drogách. Jelikož se klientela streetworkerů rekrutuje z řad dětí a mládeže působících ve větších městech, je tím dáno prostředí, kde se tento sociální pracovník pohybuje. Jde o místa, kde se mladí opakovaně setkávají, přičemž se může jednat o herny, bary, restaurace, kluby a zařízení, kde se provozují diskotéky. Cílem práce streetworkera je navázat kontakt s cílovou skupinou mládeže a postupně nenásilnou formou jim pomoci k tomu, aby začali provozovat činnost, která je neohrožuje a zároveň neohrožuje společnost. Základním předpokladem efektivní práce streetworkera je jeho vstřícnost vůči dětem a mládeži, neautorativní vystupování, důvěryhodnost, a schopnost komunikace mezi ním a dětmi. Sociální pracovník nesmí zcela „zapadnout“ do řad ohrožené skupiny dětí a musí se držet zásad sociální práce, které nesmí překročit jednak sám streetworker, tak skupina osob, se kterou on sám pracuje. Je faktem, že určité postupy streetworkera se úředníkům běžných úřadů nezamlouvají a dá se říci že je nechápou. Například podpora grafitti kreseb, byť na určených plochách, aktivní pomoc při výměně injekčních stříkaček, apod.

Činnost sociálního pracovníka se vymyká běžným standardům sociální práce a často je laiky neoprávněně kritizována. Práce na ulici je značně psychicky, ale i fyzicky namáhavá, a nasazení streetworkera je tím limitováno. Dalším limitujícím faktorem je věk, který musí být blízký věku cílové skupiny mládeže. S činností sociálního pracovníka na ulici musí zároveň fungovat kontrolní mechanismus v podobě osoby, která průběžně konzultuje a hodnotí jeho činnost. Z tohoto pohledu je tzv. „pojistným ventilem“, aby streetworker nepřevzal myšlení ohrožené skupiny mládeže a nebyl ovládnut její činností. Nezbytné je vyřešit postoj sociálního pracovníka k možné trestné činnosti skupiny, kterou má na kontaktu. Většinou na počátku sám avizuje postoj v podobě odmítnutí informací o trestné činnosti a pokud je to v jeho silách snahou odvrátit skupinu od možné delikvence zaměřením na jinou činnost.

Práci sociálního pracovníka na ulici zaměřenou na ohrožené skupiny mládeže a dětí lze rozdělit na tyto fáze:

1. *mapování* – sociální pracovník mapuje terén a vyhledává kontakty směrem k jednotlivcům či skupinám ohrožených patologickými jevy,
2. *zajištění zázemí* – sociální pracovník musí již se skupinou osob nebo i jednotlivcem pracovat na místě, kde se mohou setkávat a provozovat činnost, která je odvrací od kriminality. Mělo by se jednat o zastřešené místo, které si mohou například malbami typu grafitti sami upravit. Taktéž by bylo vhodné, aby mohla celá cílová skupina provést přestavbu určené místnosti např. na dílnu,
3. *organizování akcí* – streetworker plánuje a organizuje akce do prostředí, které ohroženou skupinu či jednotlivce vytrhuje z prostředí ulice. Jedná se například o výlety do přírody, několikadenní zájezdy, např. na statky, kde se podílí na provozu statku, apod. Touto činností se podporuje rozvoj osobnosti, v podobě realizace vlastních nápadů jednotlivců ze skupiny a zároveň uplatnění dovedností při jejich realizaci.

Výše uvedené fáze postupu sociálního pracovníka mají ovšem problematická místa, v podobě získání míst (kluboven, dílen apod.) a jejich specializace na určitou činnost. Dále je nezbytná součinnost streetworkera s nadřízenými pracovníky úřadu, kteří mu musí zajišťovat servisní zázemí.

Hodnocení efektivity práce streetworkera je velmi těžké a lze ji třeba sledovat na dlouhodobých ukazatelích kriminality dětí a mládeže, či na specifických ukazatelích kriminality vůbec. Přesný počet dětí, které se podařilo díky sociální práci v terénu odvrátit od delikvence, se asi těžko podaří prokázat, ale činnost v terénu je jedním ze základních pilířů sociální práce s dětmi, které jsou vystaveny působení kriminogenních faktorů přímo na ulici.

2.8 Střediska výchovné péče

Střediska výchovné péče jsou zaměřena na péči o děti, které jsou již ohroženy vlastním návykem na alkoholu, drogách, či patologickým hráčstvím, nebo se zaměřuje na děti, které jsou v ohrožení díky špatné rodinné výchově či situaci, která ji přímo v rodině či ve škole ohrožuje. Existence středisek výchovné péče je dána zákonem č. 395/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Účast dětí, ale i rodičů, je dobrovolná. Tím je dána možnost vyřešení krizové situace u dětí ještě před soudním rozhodnutím, které by určilo např. výkon ústavní výchovy.

Střediska mají pro své klienty určité programy, které lze shrnout do následující podoby:

- krizová pomoc, spočívá v přímém nebo telefonickém kontaktu s klientem a jeho rodinou
- skupinové nebo individuální terapeutické programy
- klubová činnost
- zájmové kroužky
- doučovací programy
- poradenství při zařazování klienta do nového školského zařízení nebo do zaměstnání
- vytváření podmínek pro vlastní činnost klientů
- provozování osvětových akcí ve školských zařízení
- organizování pobytů v přírodě pro své klienty a vytváření programů pro prázdninovou činnost
- rozšiřování kapacity ústavu, aby bylo možno snížit čekací lhůty
- sociální práce v terénu

Většinou není jedno středisko schopné obsáhnout všechny programy, proto se spojují střediska tak, aby bylo možné klienty zařadit do programu, který mateřské středisko neprovozuje. V důsledku toho je možné dítěti, v rámci jeho účasti na programech, zajistit krátkodobý pobyt.

Ovšem jsou zde stanoveny limity:

- pro internátní péči je horní hranicí dvouměsíční pobyt,
- při docházce jeden rok.

Aby bylo možné poskytovat pomoc klientele na vysoké úrovni, jsou ve středisku výchovné péče o děti a mládež zaměstnáni kmenoví nebo externí psychologové, speciální pedagogové a sociální pracovníci. Pokud je poskytována internátní péče, jsou zaměstnáni i učitelé, či odborní a pomocní vychovatelé.

3. Prevence kriminality dětí a mládeže

Prevence kriminality dětí a mládeže je velmi významný prvek předcházení delikventního chování cílových skupin obyvatelstva. Cílem je hledání cesty jak předcházet kriminalitě a tím vlastně omezit ukládání trestů, výchovných opatření a jejich následků. Zejména země západní Evropy a Severní Amerika má tendenci věnovat prevenci maximální pozornost oproti řešení následků kriminálního chování dětí a mladistvých delikventů. Pokud zkoumáme změnu přístupu společnosti u uvedených částí světa, je zřejmé že kriminalita se stává masovým jevem, přičemž se její těžiště posouvá do stále mladších ročníků naší populace.

Násilná kriminalita má stále více u dětí a mládeže stupňující tendenci v brutalitě a bezohlednosti. U majetkového charakteru kriminality je zaznamenána její soustavnost a jednoznačnější majetkový prospěch s důrazem na získání finančních prostředků na udržení image a s tím spojené zneužívání alkoholových nápojů či nealkoholových omamných látek.

Lze uvést, že o preventivních systémových opatřeních se více hovoří, ale konkrétní jednání je minimalizováno do verbálních projevů. Konkrétních projektů, které se věnují prevenci kriminality dětí a mládeže a jsou dlouhodoběji úspěšné, je stále málo.

3.1 Teorie a základní metody preventivní práce

Vzhledem k tomu, že preventivní aktivity a subjekty, jenž se touto činností zabývají, jsou velmi rozmanité a jejich vymezení pojmu velmi složité. Můžeme obecně uvést, že ji můžeme definovat jako soubor aktivit, které vyvíjejí veřejnoprávní i soukromé subjekty, které jsou směřovány ke kontrole vývoje kriminality, ale i ke snížení strachu z ní, bez použití trestního práva.

I když je zřejmé, že působení trestního práva má také preventivní charakter, je nezbytné uvést, že se jedná o jiný typ preventivního působení a to v rámci represe. Řeší individuální případy konkrétních trestných činů, které se staly a jejich pachatelů, a to způsobem v rámci zákona a za okolností zákonem předvídaných. Ovšem preventivní aktivity různých subjektů mají za cíl předcházet trestné činnosti v co nejširší míře a způsob činnosti je vymezen v rámci právního řádu a principů mravnosti.

V současné době můžeme uvést tři základní modely prevence kriminality s tím, že ani jeden z modelů není z praktického hlediska funkční v čisté podobě:

1. **tradiční model** – prevence kriminality. Tento model se soustřeďuje na jednotlivé a dílčí problémy, které se vyskytují při řešení kriminality dětí a mládeže. Opírá se o provedené výzkumy a má oporu v nejvyšší státní úrovni. U tohoto modelu je zjevná tendence aby se potenciální pachatelé odvrátili od páchání trestné činnosti a pokud již ke kriminální činnosti konkrétních osob dojde, aby následovalo odsouzení, čímž by mělo být dosaženo účelu zamezení recidivy. Tento model je jen dílčím řešením problému a je velmi obecný. Ač je snaha o plošné využití modelu, v praxi lze hovořit o oslovení menšího počtu cílových osob. V současné době je tendence opustit tento model či ho spíše kombinovat s jiným modelem preventivní práce. V rámci rozvoje ekonomiky a organizace života můžeme konstatovat, že kriminalita mládeže je daleko větším problémem pro město než venkov.
2. **francouzský model** – je založen na nepřímé strategii s důrazem na sociální a ekonomickou rehabilitaci a regeneraci měst. Tento model může přinést pozitivní rozvoj daného města neboť se tím prakticky realizuje ekonomická a sociální politika města. Hlavním problémem tohoto modelu jsou ekonomické zdroje a personální obsazení organizací, které by se na rozvoji města a na preventivním programu měla podílet. Dalším aspektem je dlouhodobé působení, což v důsledku znamená, že se kladné účinky prevence projeví až po letech. Taktéž tu hraje roli tzv. nepředvídatelný faktor, který může zásadně ovlivnit fungování preventivního programu. Hlavní zásadou je premise ve smyslu, že nelze prevenci pro lidi dělat, ale dělat ji s lidmi. Ve francouzském pojetí jde o uplatnění příznivých podmínek pro socializační proces možných delikventů a tím by se mělo dosáhnout takového účinku, že cílové osoby upustí od protiprávního jednání.
3. **anglický model** – je značně rozdílný od modelu francouzského. Anglický model dává přednost strategii přímé, defenzivní a speciálně zaměřené na kriminalitu a její jednotlivé druhy. Spíše se zaměřuje na ochranu potenciální oběti a to tím, že dává přednost opatření, která ztěžují páchání deliktů a tím zvyšuje riziko dopadení pachatele. V soustavě opatření je dominantní taková strategie, aby si pachatel byl vědom potenciálního rizika. Výhodou takého modelu prevence je levnost, jednodu-

chost a účinky se dostávají poměrně brzo. Podle některých autorů odborných textů, jakým je např. Otakar Osmančík, je anglický model považován za nejvhodnější pro naše poměry.

V anglické literatuře se v souvislosti s přístupem, který je veden podle uvedeného Modelu, užívá termín spravedlnost, nahrazení či narovnání. Tento přístup si klade za cíl vrátit pachatele do společnosti, jako jejího plnohodnotného člena. Uplatnění tohoto institutu je směřován zejména na mladistvé a dětské pachatele. Aby bylo možno využít narovnání je nezbytné, aby na realizaci v praxi participovali všichni zúčastnění, tj. nejen orgány činné v trestním řízení ale i poškozený a oběť trestného činu.

Obdobný postup je v České republice využíván v trestním řádě, konkrétně v ustanovení § 309 TŘ, narovnání. Tento institut byl do zákonné normy zaveden novelizací trestního řádu novelou č. 152/1995 Sb. Má přispět k řešení konfliktu mezi pachatelem a poškozeným ve společenských vztazích. Můžeme konstatovat že narovnání je mimosoudní vyřízení případu a jeho účelem je především, aby obviněný důsledně odčinil všechny škodlivé následky, které byly poškozenému způsobeny trestným činem a tomuto zájmu se dává větší význam než zájmu potrestání pachatele. Obviněný je tímto vtažen do problémů oběti, musí si uvědomit rozsah, závažnost a důsledky spáchání trestného činu vůči poškozenému. Narovnáním je bezprostředně motivován k tomu, aby se aktivně podílel na odstranění těchto nepříznivých důsledků, sám si uvědomil nesprávnost svého počínání a napříště se ho vyvaroval. Český model anglického narovnání splňuje i principy, podle kterých se původní anglický model řídí :

1. **princip odpovědnosti**, který spočívá v náhradě škody, veřejně prospěšných pracích a mediaci pachatele s obětí.
2. **princip ochrany komunity**, z něhož vyplývá, že komunita má právo na bezpečí a je nutné bránit recidivě všemi prostředky. Zde je využíván systém, dohledu a intervence vůči pachateli.
3. **princip rozvoje dovedností**, jehož cílem je, aby pachatel opustil systém péče o mladistvé s vědomostmi a naučeným chováním, které směřuje k chování řádného občana.
4. **princip rovnováhy**, který rozděluje pozornost stejně mezi pachatele, komunitu a oběť.

Z výše uvedeného pojednání vyplývá, že mladistvý pachatel není jen objektem soudního nebo správního řízení, ale subjektem, který se aktivně podílí na řešení problému a je tím vlastně zodpovědný za svou nápravu a vyrovnaní se s poškozenými a za svou další životní perspektivu.

Význam nového přístupu, který je spatřován v narovnání, je v poslední době uznáván i orgánem OSN. Například komise OSN pro prevenci kriminality a trestní soudnictví schválila v roce 1998 rezoluci doporučující státům vycházet v trestním řízení z principu *Mediace* a *Restorative Justice*. V České republice na počátku roku 2001 vznikla Probační a mediační služba a to na základě schváleného zákona č. 257/2000 Sb. Tato instituce se zaměřuje na alternativní způsob řešení trestné činnosti. Spolupodílí se na nápravě pachatelů, které se snaží motivovat tak, aby převzali odpovědnost za své jednání a zároveň za řešení způsobených škod. Zároveň tato zmíněná instituce respektuje zájmy poškozených a obětí trestných činů, a umožňuje jim se aktivně zapojit do trestního řízení a získat tak rychle morální satisfakci a přiměřené odškodnění.

V oblasti mediace zprostředkovává alternativní řešení konfliktu spojeného s projednávanou trestnou činností. Shromažďuje důležité informace o všech okolnostech sporu a to za souhlasu zúčastněných stran. Pomáhá hledat přijatelné řešení dané situace s cílem urovnat jejich vzájemné vztahy. Přitom zohledňuje zájmy a potřeby jak obětí, tak i pachatele a celé společnosti.

Oblast probace spočívá ve vytváření podmínek pro ukládání alternativních trestů. Spočívá v shromažďování informací o pachateli a oběti, které jsou v řízení významné pro rozhodování státního zástupce a i soudce. V průběhu výkonu alternativního trestu kontroluje a motivuje odsouzeného, aby vedl řádný život a plnil zadané povinnosti, které mu uložil soud. Probační úředník při této činnosti spolupracuje se státními a nestátními organizacemi, které mají podíl na výkonu alternativního trestu.

3.2 Stav a budoucnost prevence kriminality v České republice

V České republice je prevenci kriminality věnována podpora v podobě Programu národní prevence, který vede Ministerstvo práce a sociálních věcí. V uvedeném programu je kladen důraz na sociální prevenci z důvodů:

- humanitárních – prevence má za úkol chránit zejména děti a mládež před kriminální infekcí

- sociologických – nositelé sociálně patologického chování jsou „ohniskem společenské nákazy“
- finančních – sociální prevence je levnější než represe¹³
- organizačních – příznivý dopad na zatíženost represivních orgánů.

Jedním z dalších prevenčních programů je projekt, nazvaný Partnerství, do kterého mají být transformovány dosavadní preventivní programy měst a Krajských správ Policie České republiky, zaštitěný Ministerstvem vnitra ČR.

Jako jeden z pilířů práce na poli kladného působení na děti a mládež má Strategie prevence kriminality, kterou vypracoval Republikový výbor pro prevenci kriminality. Tento výbor, který je meziresortní iniciační, koordinační a metodický orgán, zřízený Ministerstvem vnitra České republiky, vytváří koncepci preventivní politiky vlády České republiky. Současně nese gesci za zpracování materiálů pro jednání vlády České republiky.

Republikový výbor pro prevenci kriminality zpracoval materiál, který se zabývá strategií prevence kriminality na rok 2004 – 2007. Strategie ve své podstatě spočívá na činnosti ministerstev, které jsou systémově začleněny do uvedeného výboru a dále na činnosti krajů a obcí, a v neposlední řadě na činnosti neziskových organizací, které jsou zařazeny do dotační politiky státu.

Pokud nahlédneme do vlastního dokumentu, který již byl schválen vládou České republiky, můžeme citovat opatření, které jsou základními kameny preventivní práce:¹⁴

- prioritou nové Strategie bude omezování příležitostí k páchání trestných činů. Konkrétně se jedná o aktivity orientované na identifikaci podmínek, které umožňují pachatelům dopouštět se trestné činnosti s minimální mírou rizika a vysokou pravděpodobností zisku.
- z hlediska dopadu na kapitolu Všeobecná pokladní správa státního rozpočtu se předpokládá v letech 2004-2007 na rozvoj prevence kriminality na místní úrovni a realizaci meziresortních specifických programů vyčlenění částky 380 mil. Kč.
- základním pilířem systému prevence kriminality v České republice je program prevence kriminality na místní úrovni, k jehož rychlému rozvoji výrazně přispěl státní dotační systém. Preventivní programy se staly součástí sociální a bezpečnostní politiky měst (města zřídila funkci manažera programu a vyčleňují ve svých

¹³ dle odhadů odborníků ve vyspělých státech činí náklady na prevenci desetinu nákladů represe

rozpočtech cílené částky na prevenci kriminality). Byla vytvořena síť prevence, a to jak virtuální, prostřednictvím elektronických médií, tak i faktická, založená na vzájemné výměně informací a na osobních vztazích.

V oblasti sociální prevence byly prioritně podporovány projekty směřující k prevenci kriminality mládeže, (např. bylo podpořeno 481 projektů rozšiřujících nabídku sportovních aktivit pro neorganizovanou mládež). Patří sem vybavení školních hřišť otevřených v odpoledních hodinách pro veřejnost, sídlištní a meziblokové sportovní plácky, skate a in line areály.

Prakticky ve všech městech zapojených do dotačního systému byl podpořen některý z projektů rozšiřujících nabídku zájmových a klubových aktivit, projektů určených rizikovým skupinám dětí a mladistvých s již zaznamenanými kriminálními delikty a mládeží s výchovnými problémy. Podpořeno bylo zřizování poradenských a krizových zařízení, linek důvěry, nízkoprahových kluboven a řada projektů směřujících k sociálně vyloučeným skupinám obyvatelstva (azylová bydlení, sociální terénní práce - streetwork, rekvalifikační programy atd). Od roku 1996 do roku 2003 bylo podpořeno 2024 projektů z oblasti sociální prevence částkou 220 584 500,- Kč. Strategie prevence kriminality na následující období je formulována na základě:

- analýzy vývoje trestné činnosti v České republice (rozbor TČ podle druhů slouží jako podklad pro plánování zejména situační prevence; rozbor struktury pachatelů slouží k plánování sociální prevence),
- zkušeností z předcházejících let v oblasti prevence kriminality,
- sociologických a kriminologických výzkumů na národní, regionální i místní úrovni,
- hodnocení efektivity preventivních opatření realizovaných v České republice,
- zahraničních zkušeností v oblasti prevence kriminality.

Základním úkolem Strategie prevence kriminality na léta 2004- 2007 je omezování příležitostí k páčání trestných činů. Konkrétně se jedná o cílené aktivity orientované na identifikaci a nápravu slabých míst v legislativě, v organizaci práce institucí veřejné správy, Policie ČR, finančních, podnikatelských a soukromých subjektů, které umožňují pachatelům dopouštět se trestné činnosti s minimální mírou rizika a s vysokou pravděpodobností zisku. Přitom lze vycházet z následující teze:

¹⁴ Republikový výbor pro prevenci kriminality. *Strategie prevence kriminality na léta 2004 – 2007*. In: www.mvcr.cz/prevence

Příležitosti

- jsou jednou z hlavních příčin všech trestných činů - majetkových, násilných, mravnostních, či ekonomického charakteru (např. podvody s kreditními kartami apod.),
- jsou vysoce specifické podle druhu spáchaného trestného činu,
- soustřeďují se v určitých lokalitách a časech,
- úzce souvisejí s každodenním pohybem aktivit osob (cesty do práce a z práce, do školy a ze školy, za zábavou apod.),
- mají bezprostřední vliv na další kriminální jednání (např. na vloupání navazuje krádež a prodej, násilí na osobách a věcech, opakování trestné činnosti apod.).

Příležitost lze omezovat preventivními opatřeními, a to zejména prostředky situační prevence, které znesnadňují páchaní trestného činu, zvyšují rizika pro pachatele, že bude dopaden, snižují zisky z trestné činnosti a odstraňují záminky pro trestnou činnost.

Pro doplnění lze uvést, že z dosavadních zkušeností z realizace preventivních programů na místní úrovni vyplývá, že cílené omezení příležitostí k páchaní trestné činnosti nevede obvykle k přesunu trestné činnosti. Naopak, může vést k rozsáhlejšímu snížení kriminality jako celku. Prioritně budou podporovány projekty zaměřené na následující cílové skupiny:

- děti a mládež
- projekty primární prevence (volnočasové aktivity, osvěta), s možností podpory Minimálních preventivních programů škol a školských zařízení od více resortů,
- projekty sekundární prevence (SVI) a následné programy pro mladistvé a dětské delikventy s možností dotační podpory u zařízení institucionální výchovy od více resortů,
- sociálně vyloučené skupiny a komunity,
- oběti trestných činů, včetně obětí domácího násilí.

Popsaná hlavní část strategie prevence se zdá koncepční a vyvážená. Ač je hlavní gestor ministerstvo vnitra České republiky, nejsou opomenuty dále i jiná ministerstva, která jsou na základě tohoto prevenčního plánu do činnosti zapojeny.

Taktéž jsou již rozvinuty preventivní programy složky Ministerstva vnitra České

republiky, která má vizitku represivního orgánu - Policie České republiky. Konkrétně lze uvést projekt Malá policejní akademie, jehož gestorem je Preventivní informační skupina okresního ředitelství Policie České republiky v Českých Budějovicích společně s útvarem Policie české republiky, národní protidrogové centrály, služby kriminální policie a vyšetřování resp. jeho prevenční a metodickou skupinou. Cílem projektu je preventivně přispět u dětí k osvojování si pozitivního sociálního chování a odmítání porušování zákona.

Projektu se účastní tři základní školy (dále ZŠ) v okrese. Jako sídlištní byla vybrána ZŠ Máj I., školu městského typu reprezentuje - ZŠ Suché Vrbné a školu mimoměstskou - ZŠ Lišov. Od samotného počátku se do přípravy zapojili ředitelé vybraných škol, k dispozici jsou i dva pedagogové, kteří zajišťují veškeré aktivity, týkající se uvedeného projektu. Kromě pedagogů se na přípravě podíleli i psychologové, lékaři, právníci, pracovníci Policejní akademie a psychiatrické léčebny. Projekt počítá se čtyřletým působením a za tuto dobu se v něm vystřídá asi 4 000 dětí. Program v sobě zahrnuje otázky týkající se šikany, záškoláctví, agresivity, náboženských sekt, gamblérství, lidských práv, protispolečenských jevů, dětské kriminality, trestního práva, alkoholové a nealkoholové toxikomanie a další. Speciální výukové programy jsou zařazeny do hodin občanské a rodinné výchovy a vyučují je specialisté z řad policie a další odborníci. Pedagogové na jednotlivé programy následně navazují a tak se s uvedenými tématy pracuje po celý školní rok. Děti mají k dispozici pracovní sešity a jejich prostřednictvím se budou částečně samostatně a částečně pak v hodinách s vyučujícími seznamovat s různými problematikami sociálně patologických jevů. V návaznosti pak budou řešit konkrétní příklady.

Projekt byl uveden do života v roce 2002 a jako pozitivní jev lze označit neustálý zájem z řad školské mládeže. Velmi dobře je hodnocen přístup preventivních skupin obou policejních útvarů, kteří vytvářejí takovou programovou skladbu projektu, aby dětem nezevšedněl. Pedagogičtí pracovníci dotčených škol hodnotí velmi kladně tento preventivní projekt jako přínosný, prospěšný a důležitý.

3.3 Současný vývoj preventivního působení

Jak jsem v předchozí stati předeslal, nosným orgánem v budování preventivní činnosti je již jmenovaný Republikový výbor pro prevenci kriminality. Činnost výboru je vázána vládním materiálem, který se nazývá Strategie prevence kriminality na léta 2004 – 2007. Ve

vyhodnocení činnosti Republikového výboru pro prevenci kriminality je uveden údaj, že do různých programů prevence kriminality bylo zapojeno 118 měst a obcí. Na místní úrovni prevence bylo zapojeno 82 měst nad 10 000 obyvatel a do projektu Partnerství se zapojilo 36 měst.

V materiálech Ministerstva vnitra České republiky je uvedeno, že v programu Partnerství mohou státní účelovou dotaci využívat i obce s počtem obyvatelstva menším než 10 000. Vůbec dělit státní dotace dle počtu obyvatel bylo tristní, neboť města či obce které mají obyvatel méně, nemohla do nedávné doby počítat se státní finanční pomocí a prevence velmi často ztroskotala právě na nedostatku peněz. Jak moc byla ovlivněna delikvence dětí na základě takového přístupu se můžeme jen dohadovat. O tom, jak byla tato strategie krátkozraká, mohou vypovídat současné Krajské úřady, které mají dokonalejší přehled o sociálně patologických jevech, jenž se vyskytují v menších městech a obcích a do současné doby měly takto méně účinné nástroje k předcházení delikvence zejména dětí.

Republikovému výboru pro prevenci kriminality se tedy podařilo prosadit pozitivní změny ve financování preventivních projektů. Vlastní projekty jsou například ve větší míře mířeny do tzv. situační prevence, což je projekt na omezení páchání trestné činnosti pomocí technického zařízení. Na tuto činnost bylo vyčleněno více jak 53 milionů korun. Oblast sociální prevence je dle vládního programu kryta rozpočtem více jak 20 milionů korun, přičemž prioritou je nabídka především volnočasových aktivit u rizikových skupin mládeže.

Jen z této dílčí informace vyplývá, že uvedený státní orgán se skutečně drží teze omezování příležitostí k páchání trestné činnosti. Z rozhovoru s Mgr. Jitkou Gjuričovou, ředitelkou odboru prevence kriminality Ministerstva vnitra České republiky, v časopisu Policista¹⁵ vyplynulo, že do projektu partnerství jsou zapojeny prevenční skupiny Policie České republiky. Účast tohoto státního orgánu odůvodňuje paní Mgr. Gjuričová tvrzením, že policie umí nejlépe posoudit, zda v nějakém regionu dochází k nárůstu trestné činnosti nebo okolností k tomu směřujících a preventivně reagovat. Můžeme k tomuto názoru poznamenat, že se nelze plně spoléhat na statistické údaje, které jsou vedeny k problematice trestné činnosti dětí a mládeže. Jak nám tabulka v příloze č.1¹⁶ ukazuje, klesla sice trestná činnost uvedené skupiny delikventů, ale je nezbytné uvést, že v roce 2002 byla provedena změna hranice způsobené škody pro kvalifikaci trestného činu, z 2000 Kč na 5000 Kč. Proto velké množství dřívějších trestných činů, jako je např. krádež prostá se škodou nižší než 5000 Kč, se nyní stává pouhý přestupek a takto je i řešen. Je tedy zřejmé, že si může Ministerstvo vnitra ČR přisvojit kladný účinek prevence právě na úkor zvýšené hranice škody u trestného činu.

¹⁵ In: časopis Policista, MV ČR, 3/2005

¹⁶ Výzkum Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. In: Internet, archiv ČTK.

Jsem přesvědčen, že na zapojení represivní složky jako je Policie České republiky, by neměly být stavěny základy preventivní práce s dětmi a mládeží. Před omezováním příležitostí k páchání trestné činnosti by měly předcházet kroky preventivních orgánů směrem k naplnění volného času dětí, práce s mládeží ve školských zařízeních, apod. Princip prevence by tedy měl být založen na posílení postavení Krajských úřadů s tím, že primárně by prevence spočívala v podpoře projektů, které by zapojily děti do volnočasových aktivit. Policie České republiky by se měla zapojit dílčími preventivními projekty, které by byly koordinovány právě Krajskými úřady.

Jedním z pilířů prevence by tedy mělo být vytvoření takového systému, aby se děti nestaly delikventními vůbec. Následné nápravné programy, či např. mapování a podchycování delikventní mládeže, je již pozdní reakce na již vzniklý problém. Cíle preventivní práce jsou tedy jasné, ovšem pracovníci Ministerstva vnitra České republiky je vidí v jiné rovině. Spíše se projektem Partnerství činnost Republikového výboru pro prevenci kriminality posouvá do oblasti sekundární prevence a nejsem si jist, zda se tedy dá tento program nazvat koncepčním. Právě díky vlastní praxi u Policie ČR, na různých stupních, lze konstatovat na základě osobních zkušeností, že nejvíc účinná je činnost v oblasti primární prevence, zejména v náplni volného času, ale i v kladném ovlivňování postojů a názorů u mladé generace.

Nejdůležitější faktor prevence je pozitivní působení rodinného prostředí na jedince. Rodina se tak za současné situace nejvíce podílí na utváření vlastností osobnosti dítěte a tím nese největší zodpovědnost za to, do jaké úrovně ovlivní její výchovné metody děti a mládež do budoucna. Je nezbytné uvést, že v dnešní době je rodina závislá na pomoci zvenčí, například v podobě poradenské činnosti či organizování volného času dětské populaci.

Závěr

V bakalářské práci na téma „Determinanty kriminality dětí a mládeže“ jsem se pokusil nastínit faktory, které mají vliv na kriminalitu páchanou dětmi a mladistvými. Obecně známé a zásadní jsou problémy rodinné výchovy, které mohou být umocňovány poruchami chování jedince. Teoreticky je předpokládána reálnost spolupůsobení různých vnitřních a vnějších faktorů na vzniku delikventního chování dětí a mládeže. Tato teze vychází z předpokladu, že dítě není jen objektem vlivu sociálního prostředí, ale i subjektem složitých interakčních vztahů mezi ním a prostředím. Můžeme tedy potvrdit, že ke kriminalitě dětí a mládeže dochází díky působení více faktorů, které spolu souvisejí, přičemž každý z faktorů má odlišnou roli v působení na konkrétního jedince.

Hypotéza, že na kriminalitě dětí mládeže má vliv zejména dysfunkčnost rodiny, je ve všech ukazatelích pravdivá, ale jak mohu poukázat, má zde např. zásadní vliv na způsob využití volného času. Odborníci, kteří se zabývají delikvencí mládeže, velice často poukazují na fakt, že děti inklinují ke kriminalitě díky negativnímu vlivu některých volnočasových aktivit a to i přes fakt, že rodinné zázemí je u konkrétních jedinců na velmi dobré úrovni.

Systém preventivní péče, který by měl potlačovat negativní jevy a faktory, jenž mají působnost na dětskou delikvenci, není ještě plně propracovaný do optimální podoby. Můžeme konstatovat, že i když počet specializovaných pracovišť pro práci s rizikovými skupinami mládeže a jejich výdajová kapitola roste, je zřejmé, že kontinuálně neroste jejich efektivita a úspěšnost. Příčin je hned několik. Specializovaná zařízení nejsou schopna nabídnout zajímavou alternativu, která by nahradila delikventní chování jedinců. Velice často ustrnuly státní i nestátní organizace na neatraktivních nabídkách volnočasových aktivit a těžko se přizpůsobují současným trendům a zájmům dnešních mladých lidí. Pokud je zajištěna atraktivní činnost pro určitou část dětí a mládeže, většinou se nejedná o aktivitu s úplným systémovým řešením. Systémovost by spočívala například v systémovém propracování koncepce programu Partnerství, jehož působením by došlo k posílení analytické, vyhodnocovací, identifikační a diagnostické role státních orgánů na poli prevence kriminality. Orgánům se nedaří nastolit vlastní aktivní přístup a pružně reagovat na změnu poptávky mladých lidí po volnočasových aktivitách. U orgánů státní správy přetrvává spíše administrativní přístup a spoléhá spíše na činnost represivních orgánů. To vše je dáno především stavem naší celé společnosti, který má specifický vliv na šíření patologických jevů mezi dětmi a mládeží.

Důležitým faktorem, který přispívá ať přímo či nepřímo, jsou kulturní a sociální změny probíhající v České republice. Tyto změny negativně ovlivňují tradiční způsob předávání životních postojů, hodnotového žebříčku a zkušeností předešlé generace. Do osobního, rodinného i sociálního života se negativně promítá i identifikace s nevhodnými vzory postojů, jednání a chování, znehodnocování a deklasifikaci hodnotových norem a tím spojená nejistota či stres. Tato situace s sebou přináší řadu sociálně patologických jevů, například snahu přiblížit se novému životnímu stylu, který je běžný v ekonomicky vyspělejších zemích. Ten je některými nezralými nebo narušenými jedinci považován jako dosažitelná úroveň životního standardu a to i za cenu vlastního kriminálního chování.

Aby bylo možné odbourat kriminogenní faktory ovlivňující jednání dětí a mladistvých, je nezbytné aby byly uplatňovány hodnotové ideály a zdravé životní postoje uvnitř rodinného kruhu. Tato činnost musí jít ruku v ruce s budováním systému prevence kriminality, který se musí stát funkční a organickou součástí celé koncepce budování demokratického státu, což má pro mládež mimořádný význam. Prevence a represe se musí vzájemně doplňovat a musí vyváženě a koncepčně působit jako prvek, ovlivňující v širokém spektru činnosti mladých lidí.

Srovnáním s preventivními programy vyspělých západních zemí lze dojít k závěru, že preventivní práce je v České republice na počátku, což je zásadně ovlivněno změnou společenského klimatu po roce 1989 a dramatickou změnou sociálních postojů státu. Preventivní programy u nás nemají zatím dlouhodobý rozsah a celoplošný charakter, přičemž stávající projekty jsou zatím málo efektivní.

Výše uvedené faktory společně s dalšími, mají negativní dopad na rodinu, která je základním a nejdůležitějším faktorem ve výchově jedince. Právě rodina se podílí v největší míře na utváření vlastností osobnosti člověka a nese největší odpovědnost za to, v jaké míře ovlivní do budoucna děti a mládež.

Resumé

Bakalářská práce „Determinanty kriminality dětí a mládeže“ má za cíl poukázat na příčiny, na základě kterých vzniká delikvence této cílové skupiny obyvatelstva. Pokusil jsem se vyspecifikovat podmínky vzniku kriminality mládeže se všemi aspekty, které je provázejí.

Práce se zabývá vlivem vnějšího a vnitřního prostředí na případnou delikvenci dítěte. Podrobněji je rozebráno postavení rodiny a popsány mechanismy, které mohou ohrozit zdravý vývoj jedince. Dále je vyspecifikována úloha prevence a její stav jako ochrany před delikventním chováním dětí a mládeže. V bakalářské práci je taktéž zaměřena pozornost na působení školy a školských zařízení na chování dítěte, a možný vznik faktorů mající vliv na asociální či antisociální chování školské mládeže. Jako důležitý prvek preventivní práce, která je zaměřena na omezení kriminality dětí a mládeže, je v bakalářské práci uvedena primární prevence a práce v terénu – streetwork, která je důležitá zejména ve velkých městech. Sociální prevence zaměřená do konkrétních skupin ohrožené mládeže se stává nosnou částí přímé preventivní práce, kdy se získávají přímé a nezkreslené informace o postojích a názorech jedinců.

Výchovná činnost dle mého názoru, stále spočívá v ovlivňování jedince rodinným prostředím, přičemž preventivní zásah organizací a institucí nastává až v podobě primární prevence. Výrazná pomoc v preventivním slova smyslu by měla nastat v době, kdy se konkrétní jedinec již delikvence dopouští, přičemž jejímž garantem by měl být stát.

Anotace :

Bakalářská práce na téma „Determinanty kriminality dětí a mládeže“ se zabývá příčinami vzniku delikvence této věkové skupiny a má za cíl poukázat na problémy, které se vyskytují při výchově mladé generace a jejich trávení volného času. Autor této práce měl za cíl vyspecifikovat podmínky vzniku kriminality mládeže se všemi aspekty, které ji provázejí. Mimo jiné se práce zabývá tezí, že ke kriminalitě dětí a mládeže dochází díky působení více faktorů, které spolu souvisejí, přičemž každý z faktorů má odlišnou roli v působení na konkrétního jedince.

Klíčová slova :

Kriminalita, děti, mládež, rodina, škola, vrstevníci, delikvence, parta, volný čas, prevence.

Summary

The baccalaureate work titled „The Determinants of Juvenile Delinquency“ deals with the causes of criminal behaviour of this age group and its aim is to point at problems rising up in the educational process of the young generation and their way of the spending free time. The author of this work intended to specify the circumstances of the origin of youth criminal behaviour with its all accompanying aspects. Among others the work deals with the proposition that the juvenile delinquency is caused by the influencing an individual.

Key words :

Criminality, children, youth, family, school, peers, gang, free time, prevention.

Prameny :

1. SAK, P. *Proměny české mládeže*. 1. vydání Praha, nakladatelství Petrklíč, 2000.
2. PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B. *Pedagogika volného času*. 3. aktualizované vydání Praha, nakladatelství Portál, 2002.
3. VÍTEK, K., VÍTKOVÁ, V. *Manželský a rodičovský faktor v protispolečenském jednání dětí*. In: Sociologie pomáhá společenské praxi, Acta universitatis Palackianae Olomucensis, Praha SPN, 1978.
4. KLÍMA, P., KLÍMA, J. *Základy etopedie*. Praha, SPN, 1978.
5. NEZKUSIL, J. *Československá kriminologie*. Praha, Panorama. 1978.
6. LAKOMÁ, J. *Skupinová psychoterapie v reedukačním procesu*. Ostrava, Repronis, 1991.
7. KOUDELKOVÁ, A. *Delikvence jako dimenze neurotické poruchy*. Zákonnost, 1991.
8. *Trestná činnost v souvislosti s nealkoholovou toxikománií*. Praha, MV ČR 1994.
9. KOUDELKOVÁ, A. *Psychologické otázky delikvence*. 1.vydání Praha:Victoria Publishing a.s., 1995.
10. GIDDENS, A. *Sociology*. Polity Press, London 1989.
11. ŽUMÁROVÁ, M. *Představy a skutečnost o využití volného času současnou středoškolskou mládeží*. In: Bulletin Národní protidrogové centrály Policie České republiky, 4/2004.
12. časopis Policista, MV ČR, 3/2005.
13. VOKÁL, L. *Sociální determinanty kriminality dětí a mládeže*. Diplomová práce, Masarykova universita Brno, 2002.
14. Republikový výbor pro prevenci kriminality. *Strategie prevence kriminality na léta 2004-2007*. www.mvcr.cz.
15. Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů.
16. NOVOTNÝ, F., RŮŽIČKA, M. *Trestní kodexy*. 2. přepracované vydání, Praha, EUROUNION, 2002.
17. Internetové stránky nízkoprahového zařízení, Ostrava-Poruba. www.ymca.cz.
18. OSMANČÍK, O. *Rada Evropy a kriminalita mládeže*. Čs. kriminalistika, 3/1992.
19. MATĚJÍČEK, Z. *Po dobrém nebo po zlém*. Praha, nakladatelství Portál, 1994.
20. Internetové stránky archívu ČTK, o výzkumu Institutu pro kriminologii a sociální prevenci.

Příloha č. 1

Trestné činy spáchané dětmi a mladistvými v ČR v letech 2003 -2004

2003

2004

ČR	Trestná činnost celkem	Trestný čin vraždy	Trestná činnost celkem	Trestný čin vraždy
Děti	3319	-	1959	4
Mladiství	7886	5	5986	12

Počet odsouzených mladistvých v roce 2003 za spáchané trestné činy

ČR	Nepodmíněný trest	Podmíněný trest
mladiství	213	2048

